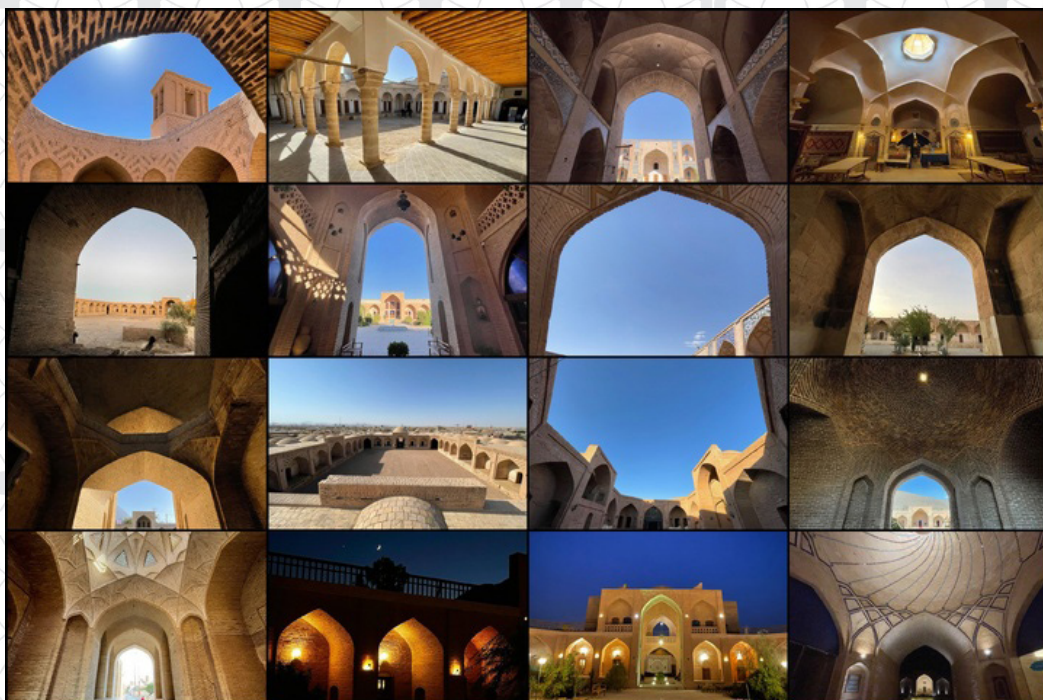

بررسی فرایند ثبت میراث جهانی در ایران و ارائه راهکارهای تقنینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ انتشار:

۱۴۰۲/۱۱/۷

شماره مسلسل: ۱۹۵۹۸

کد موضوعی: ۲۷۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

بررسی فرایند ثبت میراث جهانی در ایران و ارائه راهکارهای تقنینی

نام دفتر:

مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه ورزش، میراث فرهنگی و گردشگری)

تهیه و تدوین کنندگان:

محمد رضا محمودی قوژدی، سعید شفیعا

ناظر علمی:

موسی بیات

مدیر مطالعه:

سعید شفیعا

همکار:

یحیی مزروعی ایبانه

اظهار نظر کنندگان:

هنگامه البرزی سبیک (دفتر مطالعات سیاسی)، فهیمه غفرانی (دفتر مطالعات مدیریت)، سیاوش صابری کاخکی (دفتر مطالعات حقوقی)

گرافیک و صفحه آرایی:

سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:

زهرة عطاردی

تاریخ شروع مطالعه:

۱۴۰۲/۰۷/۰۱

واژه‌های کلیدی:

۱. میراث جهانی
۲. کنوانسیون جهانی
۳. ثبت جهانی

فهرست مطالب

۶	چکیده.....
۷	خلاصه‌مدیریتی.....
۹	۱. مقدمه.....
۱۰	۲. کنوانسیون میراث جهانی.....
۱۱	۳. فرایند ثبت یک اثر.....
۱۱	۴. انتخاب یک اثر.....
۱۲	۵. شیوه انتخاب توسط کشورهای عضو.....
۱۴	۶. ایران و ثبت جهانی.....
۱۷	۷. بررسی فهرست میراث جهانی و موقت ایران.....
۱۷	۸. بررسی کلی فهرست میراث جهانی ایران.....
۲۰	۹. بررسی جزئی فهرست میراث جهانی ایران.....
۲۱	۱۰. ارزیابی پرونده‌های نامزد میراث جهانی ایران توسط نهادهای مشاور.....
۲۴	۱۱. عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری کمیته میراث جهانی.....
۲۵	۱۲. ایران و کمیته میراث جهانی.....
۲۵	۱۳. تحلیلی بر مؤلفه‌های مؤثر بر فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران.....
۲۸	۱۴. جمع‌بندی.....
۲۹	۱۵. پیشنهادها برای اصلاح فرایند موجود انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران.....
۳۱	منابع و مآخذ.....

فهرست جداول

۱۲	جدول ۱. بررسی مؤلفه‌های مؤثر در انتخاب آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی در کشورهای مختلف.....
۱۵	جدول ۲. سیاست‌ها و رویکردهای دوران مختلف تاریخی در قبال میراث جهانی.....
۲۰	جدول ۳. قوت‌ها و ضعف‌های فهرست جهانی کشور با نظر به بررسی گونه‌شناسی، زمانی-منطقه‌ای و موضوعی.....
۲۱	جدول ۴. توصیه نهادهای مشاور و نتیجه نهایی تصمیم کمیته در خصوص آثار نامزد ایران.....

فهرست نمودارها

۱۱	نمودار ۱. گام‌های متفاوت روند نامزدی و مسئولیت کشورها و کمیته میراث جهانی [۱۵].....
۱۶	نمودار ۲. شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی ۱۳۵۱.....
۱۷	نمودار ۳. کشورهای با بیشترین تعداد آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی.....
۱۸	نمودار ۴. درصد فراوانی میراث فرهنگی، طبیعی و مختلط در فهرست میراث جهانی ایران و جهان.....
۲۲	نمودار ۵. فراوانی مقوله‌های به‌دست آمده از ارزیابی ایکوموس از آثار نامزد فرهنگی ایران.....
۲۳	نمودار ۶. فراوانی مقوله‌های به‌دست آمده از ارزیابی IUCN از آثار نامزد فرهنگی ایران.....
۲۶	نمودار ۷. الگوی مولفه‌های مؤثر بر فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران.....

فهرست نقشه‌ها

۱۹	نقشه ۱. جانمایی سایت‌های میراث جهانی ایران.....
۲۰	نقشه ۲. سمت راست: جانمایی سایت‌های فهرست موقت و میراث جهانی ایران، نقشه سمت چپ: جانمایی سایت‌های فهرست موقت ایران.....

بررسی فرایند ثبت میراث جهانی در ایران و ارائه راهکارهای تقنینی

چکیده

روند ثبت جهانی در ایران در طی سال‌های متمادی بعد از پیوستن ایران به کنوانسیون میراث جهانی، مسیر پر فراز و نشیبی را پیموده است. اما در سال‌های اخیر این روند نشانه‌های نگران‌کننده از خود بروز داده است که با توصیه به عدم ثبت ماسوله توسط نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی به دلیل عدم توجه ارزش‌های برجسته جهانی اثر، نگرانی‌ها در مورد ادامه موفق ثبت جهانی آثار ایران را بیش از پیش کرده است. ایران در حال حاضر ۲۷ اثر در فهرست میراث جهانی به ثبت رسانده و در این بین در سال‌های اخیر در ثبت چندین اثر ناموفق بوده است (ماسوله و ارسباران طی پنج سال اخیر). از همین رو شناخت علل این عدم موفقیت و نگرانی به وجود آمده از ادامه این امر، می‌تواند به بهبود فرایند مذکور کمک کند و از عدم ثبت‌های آتی آثار ایران در فهرست میراث جهانی جلوگیری کند. اما درک وضعیت به وجود آمده فعلی نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر میراث جهانی در ایران است. از همین رو این گزارش سعی نموده تا با بررسی کلیه عوامل مؤثر بر میراث جهانی در ایران، نقاط قوت و ضعف آن را شناسایی کرده و در نهایت راهکارهای اجرایی و تقنینی را ارائه کند.

بررسی‌ها نشان می‌دهد دو دسته از مؤلفه‌ها بر این فرایند تأثیر گذارند، برخی از این مؤلفه‌ها در داخل کشور عمل می‌کنند، همچون عدم وجود ساختارهای سازمانی برای انتخاب آثار در کشور، غلبه فردگرایی، عدم وجود برنامه‌ریزی بلندمدت برای ثبت جهانی در کشور، عدم تعریف موضوع میراث جهانی به جهت تأثیرگذاری سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در درون و بیرون کشور در سیاستگذاری‌های کلان کشور؛ اما برخی دیگر از این مؤلفه‌ها در بیرون از کشور بر این فرایند تأثیر می‌گذارند، از جمله عدم عضویت ایران در کمیته میراث جهانی و موضوع مهم چانه‌زنی‌های فنی و سیاسی برای ثبت یک اثر. با توجه به شناخت مسائل مترتب بر میراث جهانی در ایران دو دسته پیشنهاد اجرایی و تقنینی در این گزارش مطرح شده است.

پیشنهاد اجرایی معطوف بر اصلاح فرایند در درون وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است که شامل راه‌اندازی شورای میراث جهانی با ترکیب مشخصی از اعضای حقیقی و حقوقی مرتبط با میراث جهانی، تدوین دستورالعمل انتخاب آثار نامزد و تلاش برای عضویت در کمیته میراث جهانی می‌باشد. پیشنهاد تقنینی نیز بر تدوین قانونی مکمل بر قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی تأکید می‌کند که این قانون تمامی فرایندهای انتخاب و نامزدی یک اثر، نحوه مشارکت همه نهادها و ذی‌نفعان در این فرایند، جایگاه قانونی سازمان‌ها و شورای میراث جهانی را مشخص می‌کند.

شرح/ بیان مسئله

کنوانسیون میراث جهانی ابرزاری مهم در جهت شناسایی و ثبت میراث مشترک بشریت است. ایران از سال ۱۳۵۳ به این کنوانسیون پیوسته و تاکنون ۲۷ اثر از ایران نیز در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده است. از زمان پیوستن ایران به کنوانسیون میراث جهانی هیچ قانون و یا ضابطه تکمیلی بر قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی اضافه نشده است و به رغم موفقیت‌های کسب شده در ثبت تعداد قابل توجهی از آثار در فهرست میراث جهانی، اما فرایند مذکور به دلیل عدم داشتن ساختار مشخص در بدنه نهادی میراث فرهنگی، در طی همه سال‌های پس از پیوستن ایران به کنوانسیون، با فراز و فرودهایی همراه بوده است. همین روند در سال‌های اخیر به دلیل اتکا به افراد، عدم وجود ساختار سازمانی کارآمد در بدنه وزارت میراث فرهنگی، عدم برنامه‌ریزی کلان در این حوزه، عدم وجود برنامه مشخص برای بهره‌برداری از مواهب ثبت جهانی و ... به سمت افول در حال حرکت است. نمونه‌های آن را می‌توان در پرونده ماسوله دید؛ جایی که در سال جاری پرونده توسط ارزیابان میراث جهانی به عدم ثبت توصیه شد و تنها بعد از مشورت‌های صورت گرفته با اعضای کمیته میراث جهانی پرونده توسط کمیته میراث جهانی به تعویق افتاد. این نیز حاصل نگاه‌های مدیریتی گذرا و بی‌توجهی به نیمه ساختارهای به وجود آمده و ثبات در دهه ۹۰ شمسی بود. از همین رو لازم است تا برای ساماندهی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های متعدد میراث جهانی، اقدامات تقنینی هدفمندی صورت گیرد.

نقطه نظرات/ یافته‌های کلیدی

■ ساختار میراث جهانی به عنوان یک فرایند جامع که از سیاستگذاری تا ثبت و همچنین مدیریت و حفاظت و بهره‌برداری از ثبت را شامل می‌شود، در ساختار وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی جایگاه قانونی کارآمدی ندارد و به رغم بین‌دستگاهی بودن فرایند میراث جهانی در سطح بین‌المللی تنها وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در این امر دخیل است و در موارد میراث طبیعی با هماهنگی سازمان محیط زیست و سازمان جنگل‌ها و مراتع برای ثبت جهانی نامزد می‌شوند.

■ بررسی‌ها نشان می‌دهد که مؤلفه‌های مؤثر در شیوه انتخاب آثار نامزد تابعی از ساختار حکومتی کشورهای عضو و ساختار سازمان انتخاب‌کننده آثار است. لذا نیاز است تا شیوه انتخاب آثار نامزد

برای ثبت میراث جهانی منطبق بر وضع موجود حاکمیتی و نهادی اصلاح شود.

■ برخلاف نمونه‌های موفق در دنیا، فرایند ثبت میراث جهانی در ایران از شفافیت کافی برخوردار نیست. در طی این فرایند نحوه انتخاب آثار، افراد تصمیم‌گیرنده، نامزدهای احتمالی و نحوه اخذ رضایت از ذی‌نفعان در فرایند نامزدی آثار به درستی اطلاع‌رسانی نمی‌شود. در این بین هیچ‌گونه دستورالعمل انتخاب آثار، صورت جلسه انتخاب آثار نامزد و معیارهای انتخاب آثار منتشر نشده است.

■ بررسی کشورهای موفق نشان داده است که اغلب کشورها قوانین ملی تکمیلی در موضوع میراث جهانی خود به تصویب رسانده‌اند که جایگاه نهادهای تصمیم‌گیرنده، فرایند انتخاب آثار نامزد و نحوه تأمین مالی این فرایند در این قوانین دیده شده است.

■ بررسی گزارش ارزیابی نهادهای مشاور از آثار نامزد ایران می‌دهد که اولاً رویکرد دو نهاد در ارزیابی پرونده‌های نامزد ایران متفاوت است (ایکوموس بر بخش توجیه اثر و IUCN بر بخش مدیریت اثر متمرکز هستند) و ثانیاً شناخت رویکرد نهادهای مشاور در ارزیابی آثار نامزد ایران می‌تواند بر تهیه پرونده‌های نامزدی کارآمد مؤثر واقع شود.

■ بررسی‌ها نشان می‌دهد که مرحله دفاع از پرونده‌های نامزدی و چانه‌زنی در جلسات نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی و همچنین در جلسات نهایی کمیته میراث جهانی یکی از مهم‌ترین بخش‌های ثبت موفق یک اثر را شکل می‌دهد. بسیاری از پرونده‌های نامزد آثار ایران که در مرحله ارزیابی توسط نهادهای مشاور توصیه به موردی غیر از ثبت شده بودند با چانه‌زنی در جلسات کمیته میراث جهانی با اعضای حاضر در کمیته، نتیجه به نفع کشور تغییر کرده است. نقش افراد در این مرحله بسیار با اهمیت است زیرا ارتباطات افراد سبب شکل‌گیری چانه‌زنی با اعضای کمیته میراث جهانی می‌شود.

■ فهرست میراث جهانی ایران و فهرست موقت ایران به عنوان فهرست بالقوه ثبت جهانی ایران دارای شکاف‌های جدی از نظر گونه‌شناسی، موضوعی و ... است که نیازمند رفع آنها برای ثبت موفق در سال‌های آتی است. برطرف کردن شکاف‌ها می‌تواند به توازن میراث جهانی در کل کشور از لحاظ توزیع جغرافیایی و موضوعی کمک کند.

■ کشور ایران باید برای بهره‌برداری از فرصت‌های ایجاد شده از

غیرانتفاعی همچون کمیته ملی ایکوموس و IUCN، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، خبرگان و مدیران و دست‌اندرکاران سابق میراث جهانی در ایران،

■ تهیه مطالعات تکمیلی برای شناسایی خلأهای فهرست میراث جهانی و فهرست موقت ایران و تدوین سند چشم‌انداز میراث جهانی ایران،

■ پیگیری عضویت ایران در کمیته میراث جهانی با محول کردن مسئولیت آن به وزارت امور خارجه با الحاق یک تبصره به بند «۱۸» ماده (۴) لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی،

■ راه‌اندازی وب‌گاه میراث جهانی ذیل وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی؛ از این طریق می‌توان همه اطلاعات موجود در خصوص فرایند میراث جهانی را با مردم به اشتراک گذاشت و می‌توان فرصت همراهی با ذی‌نفعان و مردم در فرایند میراث جهانی را ایجاد کرد. از طرفی می‌تواند بستری برای ارتباط گردشگران خارجی با آثار ثبت جهانی ایران باشد و به‌طور کلی در جهت تبلیغ و ترویج ارزش‌های آنها عمل کند،

■ تدوین دستورالعمل انتخاب آثار و فرایندهای اجرایی شورای میراث جهانی با الحاق یک تبصره به بند «۳» ماده (۴) اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی،

■ امکان‌سنجی ثبت آثار فهرست موقت ایران برای نامزدی نهایی به‌منظور ثبت در فهرست میراث جهانی،

■ تعریف نظام طبقه‌بندی آثار ملی برای تسهیل در شناسایی آثار واجد ارزش ثبت در فهرست میراث جهانی،

■ تدوین قانون ساماندهی و حمایت از میراث جهانی کشور با هدف تکمیل قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی؛ این قانون تکمیلی باید در جهت مشخص نمودن جایگاه سازمانی میراث جهانی در نهاد متولی، ارائه جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در فرایند میراث جهانی، محل تأمین منابع مالی برای حفاظت از میراث جهانی و تدوین پرونده‌های نامزدی و همچنین ارتباط منطقی بین ثبت میراث جهانی و گردشگری حفاظت‌محور عمل کند.

ثبت میراث جهانی، با برنامه‌محوری ثبت جهانی را از مقوله‌ای موضعی به موضوعی جامع و دارای ظرفیت برای توسعه در مناطق کم‌برخوردار تغییر دهد.

■ ایران از دوره اول (۱۹۸۰-۱۹۷۶) دیگر هیچ‌گاه به عضویت کمیته میراث جهانی، به‌عنوان مهم‌ترین نهاد در ثبت جهانی یک اثر، در نیامده است. عضویت ایران در این کمیته می‌تواند به ثبت موفق آثار و همچنین تأثیرگذاری در فرایند میراث جهانی و تعمیق روابط با دیگر کشورها کمک کند. عضویت در کمیته میراث جهانی همچنین می‌تواند به توسعه ابزارهای چانه‌زنی ایران در دیگر کمیته‌های یونسکو کمک کند.

■ مشارکت مردم و ذی‌نفعان در فرایند میراث جهانی در کمترین میزان خود است، این در حالی است که مشارکت و همراهی مردم می‌تواند به ثبت موفق یک اثر و بهره‌برداری صحیح از مواهب ثبت جهانی و توسعه در مناطق کم‌برخوردار کمک کند و تجربه مشارکت مردم و ذی‌نفعان در فرایند میراث جهانی در دنیا نمونه‌های موفق را به همراه داشته است. به‌واسطه محدودیت‌های ایجاد شده توسط ثبت جهانی از جمله حرائم آثار ثبت شده که اغلب محدوده‌های وسیعی را با محدودیت‌های حفاظتی روبه‌رو می‌کند و نظارت و حساسیت مستمر بر روی اثر ثبت شده توسط وزارت میراث فرهنگی و یونسکو و مشاوران آنکه هر دو عامل فشار بر مردم محلی به دلیل جلوگیری از توسعه نامتوازن می‌گذارد، عدم همراهی مردم می‌تواند خطری برای این آثار و در نهایت کشور به‌وجود آورد.

■ هیچ جایگاه مشخصی برای افراد خبره و همچنین مؤسسات غیرانتفاعی مرتبط با میراث جهانی در فرایند میراث جهانی در کشور دیده نشده است. این در حالی است که تجربه و توان علمی این افراد و مؤسسات می‌تواند در ثبت موفق آثار کمک کند.

پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

■ اصلاح ساختار انتخاب آثار نامزد با ایجاد شورای میراث جهانی در درون وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی با حضور همه نهاد‌های مرتبط از جمله وزارتخانه‌های امور خارجه، کشور و راه و شهرسازی و سازمان‌های محیط زیست و همچنین نهاد‌های

۱. مقدمه

کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان ۱۹۷۲ (کنوانسیون میراث جهانی) امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای بین‌المللی حفاظت و شناسایی میراث مشترک بشریت شناخته می‌شود. این کنوانسیون که به موضوع حفاظت و شناسایی مهم‌ترین آثار ملموس میراث طبیعی و فرهنگی بشریت که دارای «ارزش برجسته جهانی» است، می‌پردازد، مفاهیم گسترده‌ای را در خود جای داده است. در دل این کنوانسیون فهرست میراث جهانی قرار گرفته است که ابزار اصلی کنوانسیون برای شناسایی و حفظ میراث مشترک بشریت محسوب می‌شود. در حال حاضر^۱ ۱۹۵ کشور کنوانسیون میراث جهانی را پذیرفته‌اند و ۱۱۹۹ اثر نیز در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده است [۱]. بررسی این کنوانسیون نشان می‌دهد که وظیفه معرفی آثار برای فهرست میراث جهانی برعهده کشورهای عضو است^۲ [۲]. فهرست میراث جهانی نیز متشکل از آثاری است که طبق ضوابط اعلامی کمیته میراث جهانی، شامل بندهای «۱ و ۲» (تعاریف میراث فرهنگی و طبیعی)^۳ کنوانسیون میراث جهانی، دارای ارزش برجسته جهانی باشد. از همین رو می‌توان گفت که انتخاب آثار توسط کشورها با توجه به ضوابط اعلامی راهنمای اجرایی و تعیین اولویت نامزدی، شاکله اصلی فرایند ثبت در فهرست میراث جهانی را شکل می‌دهند؛ لذا با توجه به جهت‌گیری هر کشور در برخورد با مسئله ثبت میراث جهانی، روش‌های گوناگون در انتخاب آثار و اهداف پشت آنها برای نامزدی و ثبت، سبب شده تا فرایند انتخاب آثار به یک فرایند پیچیده تبدیل شود. از سویی حضور در فهرست میراث جهانی برای بسیاری از کشورها دارای اهمیت است، زیرا برای آنها جایگاه برجسته فرهنگی در سطح جهانی و ارزش اقتصادی به همراه دارد. همچنین رد شدن ثبت یک سایت باعث از دست رفتن یک فرصت برای کشور عضو می‌شود؛ در نتیجه کشورها سعی می‌کنند تا آثاری را نامزد کنند که بیشترین شانس را برای ثبت داشته باشند. در این حالت به جای هدف اصلی کنوانسیون که حفاظت از آثار است، منافع ملی حاکم بر منافع جهانی می‌شود [۳]. همین امر مؤید این مطلب است که نقش کنوانسیون میراث جهانی از یک ابزار فنی به یک ابزار سیاسی برای کشورها تبدیل شده و لذا ثبت در فهرست میراث جهانی به یک موضوع سیاسی تبدیل شده است. ثبت میراث جهانی در مورد اعتبار علمی، فنی و تمدنی یک کشور، معرفی و ترویج کشور عضو و اثر ثبت شده و همچنین توسعه اقتصادی (از طریق توسعه گردشگری) است.^۴ گزارش گروه نروژی به سی و چهارمین جلسه کمیته میراث جهانی در سال ۲۰۱۰ نشان داد که طی ۱۰ تا ۱۵ سال منتهی به گزارش، سیاست‌گرایی فزاینده‌ای ایجاد شده که به موجب آن سیاست بر تخصص فنی غلبه کرده است [۴]. صنعت گردشگری نیز که یکی از فواید میراث جهانی است و نه هدف آن، سبب شده تا فرایند میراث جهانی را به یک فرایند سیاسی تبدیل کند؛ ممکن است یک سایت ارزشمند برای مقاصد اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد از همین رو اصطلاح (UNESCO-Cide) برای توصیف این روند مخرب ابداع شده است [۵]. اما فقط مباحث اقتصادی در سیاسی شدن میراث جهانی نقش ندارد، بلکه مجموعه‌ای از عوامل سیاست کلان کشورهای عضو در مشارکت فعالانه و نامزدی آثار در فهرست میراث جهانی توسط آنها نیز مؤثرند. قدرت‌های نوظهور برای تبدیل شدن به نیروهای اقتصادی جدید در اقتصاد جهانی، به دنبال اشکال جدیدی از نفوذ و صدای سیاسی هستند از جمله در حوزه میراث جهانی [۶]. همه عوامل بیان شده مؤید این مطلب است که انتخاب یک اثر نامزد در یک کشور عضو تنها وابسته به مسائل فنی الزام‌آور کنوانسیون و راهنمای اجرایی آن نیست، بلکه عوامل دیگری می‌توانند در فرایند انتخاب آثار دخیل باشند.^۵

۱. آمار تا پایان سپتامبر ۲۰۲۲ است.

۲. بندهای «۳ و ۴» کنوانسیون.

۳. ماده (۱) - به لحاظ کنوانسیون حاضر، آنچه ذیلاً ذکر می‌گردد به‌عنوان «میراث فرهنگی» تلقی می‌شود:

آثار: معماری، مجسمه‌سازی یا نقاشی در بناها، عوامل و بناهایی که جنبه باستانی دارند، کتیبه‌ها، غارها و مجموع عواملی که از نظر تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

مجموعه‌ها: مجموعه بناهای مجزا یا مجتمع که از نظر معماری، منحصر به فرد بودن یا بستگی و موقعیت آنها در یک منظره طبیعی، به لحاظ تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

محوطه‌ها: آثاری که توأم با وسیله انسان و طبیعت ایجاد شده است و نیز مناطق شامل محوطه‌های باستانی که به لحاظ تاریخی، زیبایی‌شناسی، نژادشناسی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

ماده (۲) - به لحاظ کنوانسیون حاضر، آنچه ذیلاً ذکر می‌گردد «میراث طبیعی» به‌شمار می‌رود: آثار طبیعی متشکل از ترکیبات فیزیکی و زیست‌شناسی یا مجموعه‌ای از این نوع ترکیبات که از نظر زیبایی‌شناسی یا علمی حائز ارزش جهانی استثنایی هستند. ترکیبات ارضی و جغرافیایی طبیعی و مناطق کاملاً مشخص که زیستگاه حیوانات و منطقه رشد گیاهان مورد تهدید بوده از نظر علمی و حفاظت حائز ارزش جهانی استثنایی هستند. محوطه طبیعی یا مناطق طبیعی که دقیقاً مشخص شده و به لحاظ علمی، حفاظت یا زیبایی طبیعی دارای ارزش جهانی استثنایی هستند.

۴. بند «۱۱-۲» کنوانسیون

5. Francesco Bandarin

۶. مطابق نامه شماره ۲۶۱/۲۷۶۱-۰۰ مورخه ۲۸-۰۰ مورخه ۲۰۴۱/۸/۸۲ مرکز پژوهش‌های مجلس به وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برای پاسخ به برخی از سؤالات در راستای تکمیل گزارش با محوریت وضعیت میراث جهانی در ایران، هیچ‌گونه پاسخی دریافت نگردید. لذا تحلیل‌ها و داده‌های این گزارش تا قبل از تغییرات در اداره کل ثبت و حریم وزارت میراث فرهنگی در سال ۲۰۴۱ می‌باشد.

۲. کنوانسیون میراث جهانی

مرتبط با حفاظت از میراث فرهنگی شد [۱۲]. جنگ جهانی دوم که به مراتب جنگی مخرب‌تر از جنگ جهانی اول بود سبب شد تا علاوه بر تخریب‌های گسترده مراکز شهرهای تاریخی و آثار فرهنگی، اقدامات نهادی جامعه ملل نیز متوقف شود. اما بعد از پایان جنگ نهادهای بین‌المللی جدیدی پایه عرصه گذاشتند، سازمان ملل متحد به جای جامعه ملل تأسیس شد و یونسکو نیز به جای کمیته بین‌المللی همکاری‌های فکری (ICIC) ایجاد شد [۱۳].

این سرآغاز عصر جدید از حمایت بین‌المللی از میراث مشترک بشریت بود. اولین اقدام عملی در این خصوص در نهاد تازه تأسیس یونسکو به جهت حفاظت از میراث مشترک بشریت، کمپین نجات آثار دوره نوبیان، معابد ابوسیمبل و فیلی در دره رود نیل از سیل ناشی از ساخت سد بزرگ اسوان مصر بود. اقدامی که بعدها در دیگر آثار فرهنگی در سراسر جهان تکرار شد و پایه‌گذار شکل‌گیری سازوکار بین‌المللی به جهت حفاظت از میراث مشترک شد. شکل‌گیری منشور ونیز و همچنین ایجاد شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌های تاریخی (ایکوموس) از دیگر اقدامات مهم یونسکو برای ایجاد سازوکاری بین‌المللی برای حفاظت از میراث فرهنگی بود. تلاش‌های یونسکو در کنار IUCN و آمریکا در دهه ۶۰ و ۷۰ میلادی به جهت شکل‌گیری کنوانسیون بین‌المللی برای شناسایی و حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی در نهایت در جلسه کنفرانس محیط زیست استکهلم ۱۹۷۲ به ثمر نشست و با موافقت کشورهای سازمان ملل قرار شد تا کنوانسیون تحت نظر یونسکو به جهت شناسایی و حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان شکل بگیرد. سرانجام در اکتبر - نوامبر ۱۹۷۲ در کنفرانس عمومی یونسکو «کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان» به تصویب رسید.

کنوانسیون میراث جهانی از ۳۸ بند شکل گرفته که به موضوعات مختلفی از جمله تعریف میراث، سازمان‌های دخیل در کنوانسیون، مسائل مالی و ... می‌پردازد.

تلاش‌های بین‌المللی به جهت حفظ و شناسایی میراث مشترک بشریت در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ شکل گرفت. زمانی که در بسیاری از کشورها قوانین حفاظتی و همچنین سازمان‌هایی به جهت حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی و طبیعی در حال شکل‌گیری بود [۷]. از سویی غارت و تخریب میراث فرهنگی بعد از جنگ‌های ناپلئونی در اروپا و همچنین جنبش مرمت سبکی سبب شد تا توجه به میراث فرهنگی بیشتر شود؛ بیانیه SPAB و کارزار حمایتی آن برای حفظ میدان سن مارکو شهر ونیز ایتالیا اولین اقدامات بین‌المللی حفاظت از میراث فرهنگی بود [۸].

شکل‌گیری کنوانسیون لاهه ۱۹۰۷ نیز بعد از تلاش‌های گسترده به جهت حمایت از میراث فرهنگی در هنگام جنگ از جمله اقدامات بین‌المللی در جهت حفاظت و شناسایی میراث فرهنگی و طبیعی مشترک در این بازه زمانی بود [۹].

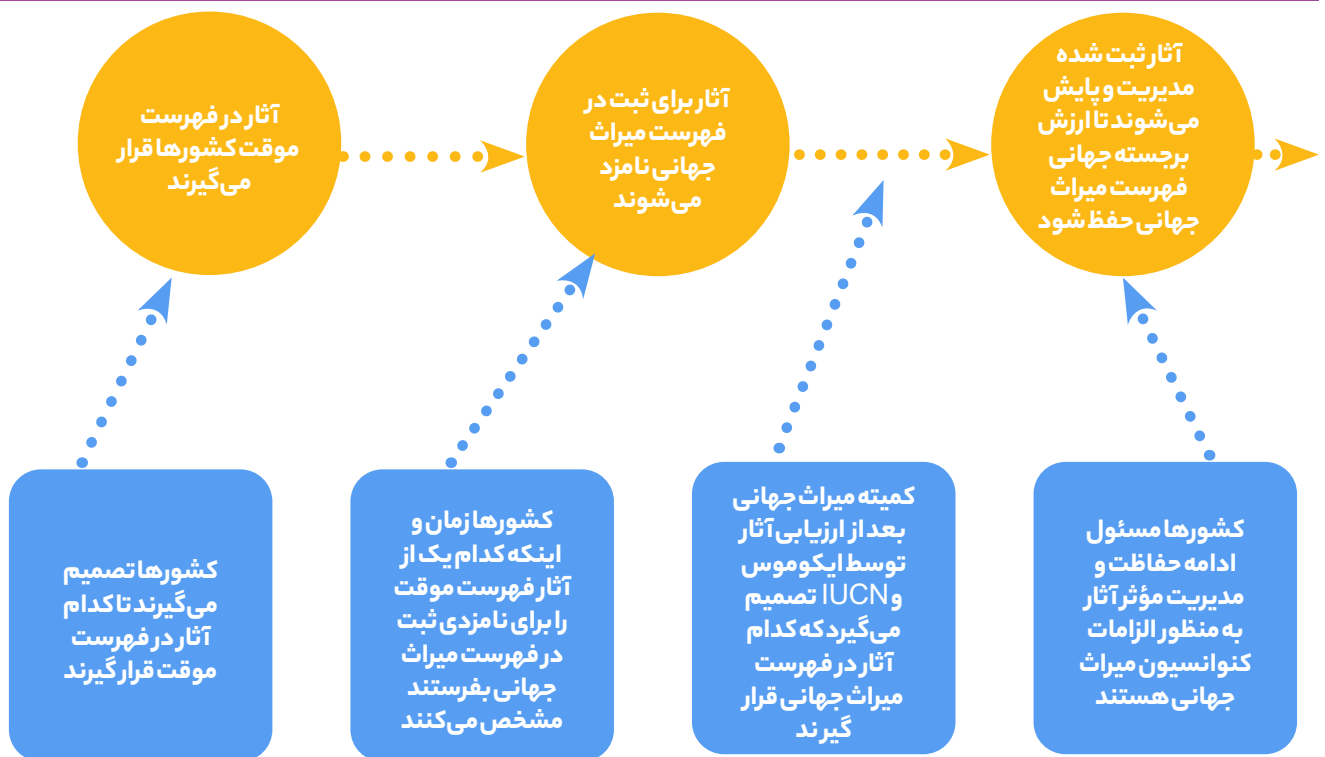
با شروع جنگ جهانی اول و تخریب‌های گسترده به خصوص مراکز شهرهای اروپایی و همچنین با شکل‌گیری اولین سازمان‌های بین‌المللی به ویژه جامعه ملل، تلاش‌های بین‌المللی برای شناسایی و حفاظت از میراث مشترک برای اولین بار پایه عرصه نهادی بین‌المللی گذاشت [۱۰]. شکل‌گیری کمیته بین‌المللی همکاری‌های فکری (ICIC) و همچنین نهادهای مرتبط دیگر از جمله مؤسسه همکاری‌های فکری (IIIC) و دفتر بین‌المللی موزه‌ها (IMO) در شکل‌گیری اولین اقدامات بین‌المللی در حمایت از میراث مشترک بشریت نقش اساسی داشتند (Nedučín, ۱۴۴, ۲۰۰۹). اقدامات مؤثر این دوره در قالب نهاد بین‌المللی پایه‌گذار اقدامات بعدی شد که در نهایت منجر به شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی شد؛ از جمله قطعنامه «توافق بین‌المللی برای اکتشافات آثار و انتشار نتایج» (۱۹۲۲) که برای اولین بار پیشنهاد ایجاد فهرستی از ثروت‌های باستانی را ارائه می‌داد [۱۱]. تا شکل‌گیری کنفرانس‌های بین‌المللی مرتبط با حفاظت از میراث فرهنگی که مهم‌ترین آنها کنفرانس آتن بود که منجر به شکل‌گیری منشور آتن ۱۹۳۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین اسناد

۳. فرایند ثبت یک اثر

تهیه فهرست موقت ۲. تهیه پرونده نامزدی و آماده‌سازی ۳. ارسال پرونده نامزدی به مرکز میراث جهانی ۴. ارزیابی پرونده نامزدی توسط نهادهای مشاور ۵. تصمیم‌گیری نهایی توسط کمیته میراث جهانی^۱ [۱۴]. راهنمای اجرایی یونسکو نیز در مورد فرایند ثبت، مدل زیر را ارائه کرده که نشان‌دهنده موقعیت قرارگیری هر گام در فرایند ثبت آثار در فهرست میراث جهانی است.

ثبت آثار در فهرست میراث جهانی در مرکزیت کنوانسیون قرار دارد، لذا تمامی فرایندهای پیش‌بینی شده در کنوانسیون برای تشخیص و ثبت آثار میراث مشترک بشریت است. از سویی فرایند ثبت، از انتخاب تا زمان ثبت، چندین گام اساسی را شامل می‌شود که براساس راهنمای اجرایی کنوانسیون و وب‌گاه میراث جهانی می‌توان این گام‌ها را به صورت زیر خلاصه کرد: ۱. انتخاب آثار و

نمودار ۱. گام‌های متفاوت روند نامزدی و مسئولیت کشورها و کمیته میراث جهانی [۱۵]

۴. انتخاب یک اثر

یک اثر نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی وضع شده است و دیگری شیوه انتخاب یک اثر توسط کشور عضو؛ شیوه‌ای که سیاست یک کشور در برخورد با میراث فرهنگی و طبیعی آن کشور و اولویت‌بندی انتخاب آثار از جنبه‌های گوناگون برای نامزدی ثبت در فهرست میراث جهانی را در بر می‌گیرد. از سویی این دو مؤلفه تنها مؤلفه‌های تأثیرگذار بر روند انتخاب آثار نیست، بلکه کمیته میراث جهانی در سال‌های اخیر برنامه‌ای با نام «استراتژی جهانی»

اولین گام در فرایند ثبت در فهرست میراث جهانی، انتخاب اثر است. این اثر، همان‌گونه که در ماده‌های (۱ و ۲) کنوانسیون میراث جهانی بیان شده است، باید دارای «ارزش برجسته جهانی» باشد و همچنین در ماده‌های (۳ و ۴) کنوانسیون نیز وظیفه شناسایی، حمایت، حفاظت و شناساندن آن بر عهده کشورهای عضو گذاشته شده است. از همین رو انتخاب یک اثر تابع دو مؤلفه است؛ یکی الزاماتی است که توسط کنوانسیون و راهنمای اجرایی آن برای

۱. بر طبق کنوانسیون میراث جهانی، کمیته میراث جهانی وظیفه تصمیم‌گیری در خصوص آثار نامزد را بر عهده دارد. این کمیته متشکل از ۲۱ عضو است و حداقل سالیانه یک جلسه در ژوئن یا ژوئیه برگزار می‌کند. دوره اعضای کمیته ۶ ساله است، ولی مجمع عمومی برای اطمینان از عضویت برابر و گردشی همه اعضا از کشورهای عضو دعوت می‌کند تا مدت دوره عضویت خود را از ۶ سال به چهار سال کاهش دهند. (راهنمای اجرایی کنوانسیون بندهای «۱۹-۲۶»)

کشورهای مختلف و مضامین میراثی شده بود [۱۶]؛ این برنامه با محدودیت‌هایی برای ثبت آثار و تعیین اولویت‌هایی برای آن همراه بوده که انتخاب آثار را تحت تأثیر قرار داده است.

راه‌اندازی کرده تا فهرست میراث جهانی را در سطح بین‌المللی معتبر نماید، نماینده‌ای از تمام فرهنگ‌ها و کشورها باشد و در تعدد آثار ثبت شده از کشورها و همچنین موضوعات و مضامین توازن برقرار کند، زیرا فهرست میراث جهانی دچار شکاف‌هایی عمیق بین

۵. شیوه انتخاب توسط کشورهای عضو

می‌شوند. در جدول ۱ هریک از این کشورها و ویژگی‌های خاص آنها در زمینه انتخاب و نامزدی آثار بررسی شده است. در همه این کشورها شیوه‌های خاصی برای انتخاب آثار به کار می‌رود که تابع مؤلفه‌ها و موضوعات متفاوتی هستند؛ از سیاست‌های یک کشور در قبال میراث جهانی در جهت بهره‌برداری از آن تا وضع قوانین ملی در خصوص میراث جهانی و انتخاب آثار، سازماندهی و ساختار سازمانی متفاوت، مشارکت عمومی در فرایند انتخاب و ... این مؤلفه‌ها گاه تابع شرایط حاکمیتی یک کشور و گاه نیز بر شرایط حاکم تأثیر گذارند.

هریک از کشورهای عضو در تمامی سال‌های بعد از کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲ به شیوه‌ای خاص آثار نامزد برای ثبت در فهرست میراث جهانی را انتخاب می‌کنند. این شیوه بسته به زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، جغرافیایی و ... همواره در حال تغییر بوده و از همین رو است که در بسیاری از کشورها رویکردهای مختلفی در خصوص انتخاب آثار در طول زمان شاهد بوده‌ایم. به‌منظور انجام این پژوهش ۱۰ کشور^۱ مورد بررسی قرار گرفته‌اند که هر کدام از کشورها ویژگی خاصی در انتخاب آثار داشته‌اند و به‌نوعی از جمله کشورهای موفق در ثبت جهانی شناخته

جدول ۱. بررسی مؤلفه‌های مؤثر در انتخاب آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی در کشورهای مختلف

رویکردهای خاص سیاسی، اقتصادی و ... در انتخاب	قوانین ملی خاص میراث جهانی و آثار انتخاب	سطح مشارکت مردمی	نحوه جمع‌آوری پیشنهادها	سیاست نامزدی	نهاد مشاور انتخاب اثر	نهاد مسئول	
رویکرد سیاسی	دارد	در مراحل پیشنهاد اثر نامزد، تهیه پرونده نامزدی و مدیریت بعد از ثبت	پیشنهاد ^۲	بدون سیاست مشخص	هیئت بین نهادی فدرال	وزارت کشور	آمریکا
رویکرد حفاظتی	دارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد و کمک به تهیه پرونده نامزدی	پیشنهاد	نامزدی یک سال در میان	گروه راهبردی فهرست موقت	وزارت فرهنگ، رسانه، ورزش و دیجیتال	انگلیس
تقویت هویت ملی	دارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد و کمک به تهیه پرونده نامزدی	پیشنهاد	بدون سیاست مشخص	کمیته ملی کنوانسیون میراث جهانی و آژانس میراث	وزارت امور محیط زیست	آفریقای جنوبی
اولویت میراث طبیعی	ندارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد و کمک به تهیه پرونده نامزدی	پیشنهاد- درخواست (توسط دولت‌های محلی)	اتمام فهرست موقت خود	کمیته مشورتی میراث جهانی استرالیا	وزارت کشاورزی، آب و محیط زیست	استرالیا
بدون رویکرد خاص	ندارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد	پیشنهاد	بدون سیاست مشخص	کمیته مشورتی و کمیته تخصصی	وزارت مسکن، میراث و دولت محلی	ایرلند

۱. به‌منظور این پژوهش، کشورهای آفریقای جنوبی، آمریکا، انگلیس، ایرلند، استرالیا، هند، چین، فنلاند، اسپانیا و کانادا مورد بررسی قرار گرفته‌اند.
۲. منظور از «پیشنهاد» یعنی اینکه یک سایت توسط مردم، ذی‌نفعان، مدیران سایت‌ها، انجمن‌ها و به‌طور کلی خارج از ساختار دولت برای ثبت در فهرست میراث جهانی پیشنهاد می‌شود.

رویکردهای خاص سیاسی، اقتصادی و ... در انتخاب	قوانین ملی خاص میراث جهانی و آثار انتخاب	سطح مشارکت مردمی	نحوه جمع‌آوری پیشنهادهای	سیاست نامزدی	نهاد مشاور انتخاب اثر	نهاد مسئول	
رویکردهای سیاسی، اقتصادی و هویت ملی	دارد	در هیچ مرحله از فرایند ثبت جهانی	درخواست ^۱	نامزدی سالیانه	ندارد	وزارت مسکن و توسعه شهری- روستایی و اداره دولتی میراث فرهنگی	چین
رویکردهای سیاسی و اقتصادی	ندارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد	پیشنهاد- درخواست	بدون سیاست مشخص	کمیته مشورتی در زمینه میراث جهانی و کارگروه فهرست موقت	وزارت فرهنگ	هند
گردشگری و اقتصادی	دارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد	پیشنهاد- درخواست (توسط ایالات خودمختار)	نامزدی سالیانه	شورای میراث تاریخی و کارگروه (۱) اول میراث جهانی	وزارت فرهنگ و ورزش	اسپانیا
بدون رویکرد خاص	ندارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد	پیشنهاد- درخواست	تعداد کم برای نامزدی و اتمام آنها	کارگروه تخصصی	وزارت آموزش و فرهنگ	فنلاند
بدون رویکرد خاص	ندارد	در مرحله پیشنهاد اثر نامزد	پیشنهاد	بدون سیاست مشخص	کمیته مشورتی	وزیر محیط زیست و تغییرات اقلیمی	کانادا

نیز از همین مسئله تأثیر می‌پذیرد. اما نقطه تمایز در شیوه انتخاب آثار در کلیه کشورها مسئله شفافیت و مشارکت است. نحوه مشارکت مردم و ذی‌نفعان در فرایند انتخاب آثار بر کلیه مؤلفه‌های دیگر شیوه انتخاب تأثیر مستقیم می‌گذارد. علاوه بر اینکه مشارکت مردم و همه ذی‌نفعان در فرایند انتخاب یک الزام از طرف یونسکو است، اما نگاه و رویکرد کشورها به این مسئله جهت‌گیری اصلی هر کشور را در فرایند انتخاب آثار برای ثبت در فهرست میراث جهانی مشخص می‌کند. نکته مهم در فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی در کشورهای مختلف، وجود قوانین ملی برای تنظیم روابط در درون هر کشور در خصوص میراث جهانی است.

مهم‌ترین بخش انتخاب آثار در مرحله نخست آن یعنی توسط کشورها صورت می‌پذیرد جایی که کشورهای عضو تصمیم می‌گیرند از میان آثار بالقوه خود هر ساله اثری را نامزد کنند. این انتخاب سالیانه هر کشور عضو نیز طبق بررسی‌های انجام شده، خود تابع مؤلفه‌های مشخص صورت می‌گیرد. بررسی کشورهای عضو نشان می‌دهد که همه مؤلفه‌هایی که در شیوه انتخاب آثار در این کشورها مؤثر است تابعی از ساختار حکومتی کشور عضو و سازمان انتخاب کننده است. لذا می‌توان گفت تمام مؤلفه‌های مؤثر در شیوه انتخاب کشورها تابعی از شرایط ساختار سیاسی و حکومتی کشورهای عضو است و ساختار سازمانی انتخاب

۱. منظور از «درخواست» یعنی اینکه یک سایت توسط متخصصان و مدیران در بدنه دولت برای نامزدی معرفی می‌شوند و مردم نقشی در تعیین این سایت برای نامزدی ثبت در فهرست میراث جهانی ندارند.

۶. ایران و ثبت جهانی

حوزه و شرایط میراث فرهنگی کشور در هر بازه زمانی، تحت تأثیر سیاست‌ها و اقداماتی قرار گرفته که منجر به نتایجی قابل ذکر شده است. در ادامه در جدول زیر، در هر بازه زمانی سیاست‌ها و رویکردهای هر دوره تحلیل شده‌اند.

علت دسته‌بندی سیر زمانی مورد بررسی در چهار دوره، وقوع اتفاقات مهم در عرصه میراث جهانی در ایران بوده است. دوره اول که از شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تا ثبت سه اثر اول ایران در فهرست میراث جهانی را شامل می‌شود (دوره آغازین)، بازگوکننده بازه زمانی است که ایران برای پیوستن به کنوانسیون و تأثیرگذاری در آن تلاش می‌کند. دوره دوم (دوره توقف ثبت آثار) به دوره طولانی ۲۴ ساله توقف ثبت اثر در فهرست میراث جهانی و عوامل و زمینه‌های این توقف می‌پردازد. دوره سوم (دوره آشفتگی) از سرگیری مجدد فرایند ثبت جهانی در ایران و آشفتگی پیرامون ساختار اولیه میراث جهانی بعد از ثبت مجدد آثار ایران در فهرست میراث جهانی را نشان می‌دهد و در نهایت دوره چهارم (دوره ثبات) به دوره ثبات ساختار میراث جهانی در ایران و ثبت آثار در درون ساختار تشکیلاتی میراث فرهنگی در کشور می‌پردازد و تا به امروز ادامه می‌یابد.

ایران یکی از کشورهای تأثیرگذار در کنوانسیون میراث جهانی چه در زمان شکل‌گیری و چه بعد از آن بوده است. بعد از شکل‌گیری کنوانسیون ۱۹۷۲، ایران قانون الحاق به کنوانسیون را در هشتم دی‌ماه ۱۳۵۳، دقیقاً دو سال بعد از شکل‌گیری کنوانسیون، در مجلس شورای ملی به تصویب می‌رساند و رسماً به کشورهای عضو این کنوانسیون می‌پیوندد [۱۷].

قبل از انقلاب اقداماتی در خصوص میراث جهانی در ایران انجام شد، از جمله پیوستن ایران به کنوانسیون میراث جهانی، عضویت ایران در کمیته میراث جهانی و ریاست ایران بر این کمیته. اما در این دوره هیچ ساختار و یا سازماندهی مشخصی برای بهره‌برداری از این فرصت صورت نگرفت و عملاً اولین آثار ثبت شده ایران در فهرست میراث جهانی در بعد از انقلاب صورت گرفت که به اهتمام و تلاش‌های فردی میسر گردید. از همین رو نمی‌توان برای پیش از انقلاب اسلامی، رویکرد خاصی در این حوزه متصور شد و تنها تلاش‌ها برای بهره‌برداری سیاسی در سطح بین‌المللی مشخصه این دوره است.

با این توضیح، بررسی سیر تاریخی میراث جهانی در ایران در بازه زمانی شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تا به امروز نشان می‌دهد که میراث جهانی متناسب با جریان بین‌المللی در این

جدول ۲. سیاست‌ها و رویکردهای دوران مختلف تاریخی در قبال میراث جهانی

سیاست‌ها و رویکردها	
دوره اول (۱۳۵۸-۱۳۵۱)	<ul style="list-style-type: none"> - رویکرد دولتی در تأثیرگذاری بین‌المللی از طریق کنوانسیون میراث جهانی و نهادهای بین‌المللی وابسته به یونسکو در قبل از انقلاب، - عدم اولویت موضوع میراث جهانی در سیاست‌های کلان کشوری و نبود فرصت برای ایجاد ساختارهای مناسب این حوزه، - انتخاب فردی آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی، - عدم تعبیه ساختار مشخص برای فعالیت ذیل کنوانسیون میراث جهانی چه قبل و چه بعد از انقلاب، - رویکرد انتخاب آثار شناخته شده و عدم توجه به آثار در معرض خطر و یا دارای اهمیت حفاظتی به منظور ثبت جهانی، - عدم پیش‌بینی نسبت به وضعیت آینده میراث جهانی و محدودیت‌های ثبت در سال‌های بعدی، - ثبت سه اثر اول ایران در فهرست میراث جهانی در سال ۱۳۵۸.
دوره دوم (۱۳۸۲-۱۳۵۸)	<ul style="list-style-type: none"> - عدم اولویت موضوع میراث جهانی برای سیاست‌گذاران تا ابتدای این دوره (در دهه ۶۰ شمسی)، - در اولویت نبودن همکاری‌های بین‌المللی میراثی در ابتدای این دوره، - عدم اولویت قرار گرفتن موضوع شناسایی و ثبت آثار چه ملی و چه جهانی در ابتدای دوره، - تغییر رویکرد نسبت به مسئله ثبت جهانی و ملی با تغییر ساختارهای میراث فرهنگی در کشور و تغییر رؤسای آن، - تغییر رویکرد به سمت همکاری‌های بین‌المللی چندرشته‌ای در انتهای دوره، - سامان بخشیدن به مدیریت آثار مهم ملی از طریق ایجاد پایگاه‌های پژوهشی، - تقویت بنیه فنی بدنه میراث فرهنگی و آشنایی آنها با ادبیات میراث جهانی در انتهای این دوره زمانی، - حرکت به سمت ثبت جهانی از طریق تهیه فهرست موقت در انتهای این دوره زمانی.
دوره سوم (۱۳۸۷-۱۳۸۲)	<ul style="list-style-type: none"> - تغییر رویکرد نسبت به مسئله ثبت جهانی و شروع فرایند ثبت جهانی در ایران بعد از وقفه ۲۴ ساله، - ثبت اولین اثر ایران بعد از وقفه ۲۴ ساله با ثبت تخت سلیمان در سال ۱۳۸۲، - انتخاب سیاست توزیع جغرافیایی به جهت دربرگرفتن همه کشور در فرایند میراث جهانی در ابتدای شروع مجدد آن در ایران، - تحول در نگرش به موضوع میراث فرهنگی و تنوع بخشی موضوعی به آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی و فهرست موقت، - اتخاذ رویکرد تغییر نگرش به موضوعات و مضامین متنوع میراث فرهنگی در بازنگری فهرست موقت در سال ۱۳۸۶، - استفاده از حداکثر ظرفیت سالیانه به جهت ثبت در فهرست میراث جهانی، - توجه به میراث طبیعی و ثبت این آثار در کشور برای اولین بار.^۱
دوره چهارم (۱۳۸۷-۱۴۰۰)	<ul style="list-style-type: none"> - ثبات در فرایند میراث جهانی، - تغییر رویکرد انتخاب آثار از انتخاب فردی به شورایی، - شکل‌گیری شورای سیاست‌گذاری ثبت و حریم کشور در سال ۱۳۹۳، - ایجاد هماهنگی فرآیندهای حوزه میراث طبیعی،^۳ - ثبت اولین اثر طبیعی در این دوره با ثبت کویر لوت در سال ۱۳۹۵، - تعیین رویکردها و سیاست‌های مشخص در خصوص انتخاب آثار نامزد میراث جهانی از جمله توزیع جغرافیایی، پرونده‌های زنجیره‌ای، توزیع متعادل موضوعی، وضعیت مدیریتی و حفاظتی، آمادگی آثار به جهت نامزدی نهایی و در نظر گرفتن سیاست‌های کلی سازمان، - ثبت اولین اثر بافت تاریخی و اثر صنعتی-مدرن در این دوره، - تدویم توسعه مفهوم میراث فرهنگی و نمود این اقدامات در فرایند میراث جهانی به صورت عملی، - تغییر رویکرد از عدم مشارکت ذی‌نفعان به مشارکت حداقلی در فرایند انتخاب تا ثبت و مدیریت اثر در عرصه جهانی.

۱. در این دوره به مدت ۲۴ سال ثبت در فهرست میراث جهانی متوقف شد. دلایل زیادی به‌عنوان علل توقف ذکر شده است، اما مهم‌ترین آنها، وضعیت ساختاری و نهادی میراث فرهنگی در ابتدای انقلاب، وضعیت جنگ در کشور و عدم اولویت موضوع میراث جهانی در این برهه، عدم ارتباط با ساختارهای جهانی در ابتدای انقلاب، فقدان سازماندهی مشخص و ساختاری برای میراث جهانی در قبل از انقلاب، عدم آشنایی بدنه میراث فرهنگی کشور با مبانی روز در این حوزه به‌دلیل انقطاع طولانی مدت بوده است.

۲. برای اولین بار موضوع میراث طبیعی در تبصره ماده دوم قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲ در قالب اجرای تعهدات مطروحه در کنوانسیون حفاظت میراث فرهنگی و طبیعی جهان مطرح شد. این نامه اجرایی تبصره ماده دوم قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب هیئت‌وزیران در سال ۱۳۸۴ به سازمان میراث فرهنگی کشور اجازه داده است که نسبت به شناسایی، پژوهش، ثبت، تعیین حریم و ضوابط حفاظتی و بهره‌برداری میراث طبیعی اقدام کند (ماده ۳) آیین‌نامه اجرایی). در این آیین‌نامه اجرایی ثبت آثار طبیعی کشور در فهرست میراث جهانی را بر حسب مورد به سازمان میراث فرهنگی یا سازمان محیط زیست واگذار کرده است (ماده ۷).

۳. به‌طور کلی مدیریت آثار طبیعی با سازمان محیط زیست و سازمان جنگل‌ها و مراتع است. از همین رو براساس آیین‌نامه اجرایی تبصره ماده دوم قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی مصوب سال ۸۴ باید هماهنگی به جهت مدیریت میراث طبیعی طی یک دستورالعمل به‌عنوان دستورالعمل بهره‌برداری پایدار میراث طبیعی صورت پذیرد. شورای راهبری میراث طبیعی جهانی نیز ذیل این دستورالعمل و در زمان تهیه پرونده جنگل‌های هیرکانی به‌طور رسمی کار خود را آغاز کرد. البته به‌صورت مشاوره‌ای سه ارگان متولی (محیط زیست، جنگل‌ها و مراتع و میراث فرهنگی) از سال ۸۵ نشست‌هایی را برگزار می‌کردند. این نشست‌ها حتی در هنگام ارسال اولین اثر طبیعی ایران یعنی جنگل‌های حرا که ناموفق بود نیز برگزار می‌شد، اما به‌طور رسمی و منظم از پرونده جنگل‌های هیرکانی کار خود را آغاز کرد. نکته مهم این است که این شورا هم مسئولیت انتخاب نامزدهای نهایی طبیعی برای ثبت جهانی را بر عهده دارد و هم آثار نامزد فهرست موقت را نیز بررسی می‌کند. فرایند انتخاب نهایی آثار طبیعی نامزد میراث جهانی با همکاری دفتر ثبت آثار طبیعی سازمان میراث فرهنگی و تصمیم‌گیری نهایی پیشنهادهای شورای راهبری میراث طبیعی در شورای سیاست‌گذاری صورت می‌گرفته است.

به‌طور کلی می‌توان کلیه وقایع مرتبط با میراث جهانی در ایران را در نمودار زیر مشاهده کرد.

نمودار ۲. شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی ۱۳۵۱

شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی ۱۳۵۱

۷. بررسی فهرست میراث جهانی و موقت ایران

در حال حاضر ایران ۲۷ اثر در فهرست میراث جهانی دارد که ۲۵ اثر آن فرهنگی است و تنها دو اثر طبیعی را به ثبت رسانده است.^۱ از حیث تعداد آثار ثبت شده، ایران در بین ۱۰ کشور با تعداد بالای آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی قرار دارد.

نمودار ۳. کشورهای با بیشترین تعداد آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی

تفکیک معیارهای فرهنگی و طبیعی قرار داده است. اما بررسی جزئی به دلیل پیچیدگی های میراث فرهنگی با تأکید بر این دسته از آثار و با رویکرد ایکوموس،^۲ انجام می شود که شامل معیارها و شاخص هایی است که در ادامه به آن پرداخته می شود.^۳

فهرست میراث جهانی ایران متشکل از آثار متعدد و متنوعی است. به طور کلی می توان فهرست میراث جهانی ایران را از دو جنبه کلی و جزئی بررسی کرد. بررسی کلی با نگاهی به میراث فرهنگی و طبیعی است و معیار بررسی را دسته بندی میراث به

۸. بررسی کلی فهرست میراث جهانی ایران

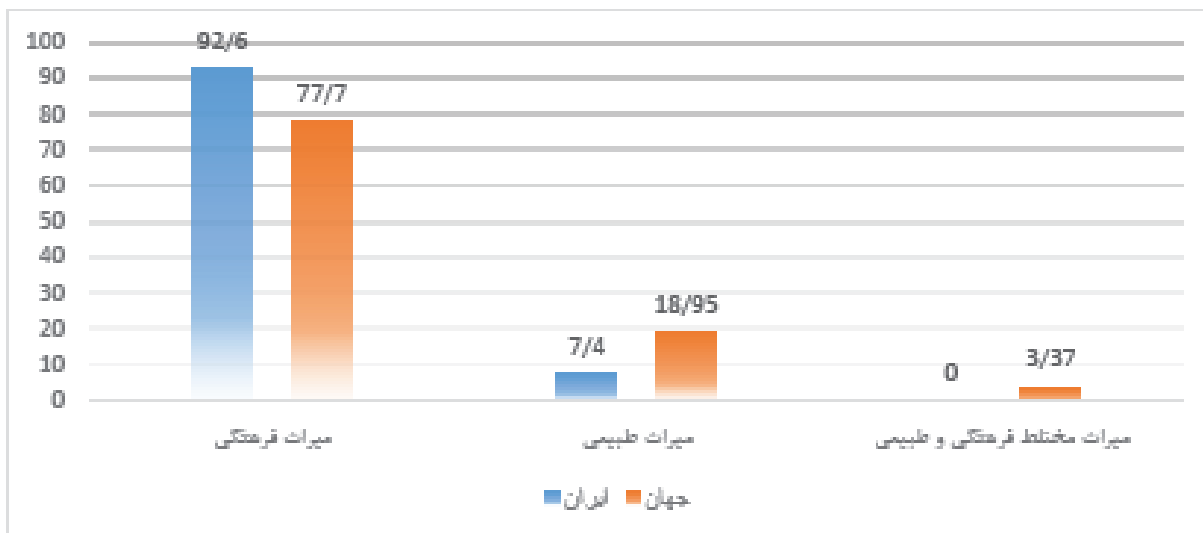
۱۱۹۹ اثر است که ۹۳۳ اثر آن را آثار فرهنگی و ۲۲۷ اثر طبیعی و ۳۹ اثر هم مختلط فرهنگی و طبیعی شکل می دهد. این موضوع به وضوح شکاف در تعداد آثار طبیعی نسبت به آثار فرهنگی را نشان می دهد.^۴

بررسی فهرست میراث جهانی ایران نشان می دهد که آثار طبیعی ۷,۴ درصد این فهرست را شکل می دهد و ۹۲,۶ درصد فهرست ایران نیز آثار فرهنگی است و هیچ اثر مختلط طبیعی و فرهنگی نیز در فهرست وجود ندارد؛ این در حالی است که در کل جهان تعداد آثار ثبت شده (تا پایان سپتامبر ۲۰۲۳) در فهرست میراث جهانی

۱. این آمار تا پایان سپتامبر ۲۰۲۲ است.

۲. شورای بین المللی بناها و محوطه (ایکوموس) یکی از نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی در بررسی نامزدهای میراث جهانی و فرایندهای پس از ثبت اثر در فهرست میراث جهانی است.
۳. بررسی های این بخش مطابق الگوی ایکوموس برای بررسی شکاف های فهرست میراث جهانی که در سال ۲۰۰۲ انجام شده، صورت پذیرفته است. بر همین اساس کمیته میراث جهانی از کشورهای عضو خواسته است تا با استفاده از الگوی ایکوموس به شناخت شکاف های فهرست میراث جهانی خود بپردازند و نامزدی های آثار آینده خود را در راستای پر کردن این شکاف ها صورت دهند.
۴. تعداد آثار طبیعی ثبت ملی شده تا سال ۲۰۴۱، بر اساس آمار اعلامی وزارت میراث فرهنگی ۱۷۹۸ اثر بوده است.

نمودار ۴. درصد فراوانی میراث فرهنگی، طبیعی و مختلط در فهرست میراث جهانی ایران و جهان

دخیل هستند، اما انتخاب متعادل این آثار در پهنه جغرافیایی یکی از عوامل مؤثر در انتخاب صحیح محسوب می‌شود.^۵ بررسی جانمایی آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی (تا پایان سپتامبر سال ۲۰۲۳) بعد از ثبت جهانی کاروان‌سرای ایرانی به همراه سایت‌های آنها بر روی نقشه نشان می‌دهد که تقریباً همه استان‌های کشور (به جز دو استان ایلام و چهارمحال و بختیاری) سایت‌هایی در آثار ثبت جهانی شده دارند،^۶ اما تراکم این سایت‌ها در مرکز کشور بیشتر است؛ یعنی استان‌های اصفهان، فارس، کرمان و یزد بیشترین تعداد سایت‌های میراث جهانی را در خود جای داده‌اند. در خصوص میراث طبیعی هم با وجود اینکه دو اثر یعنی جنگل‌های هیرکانی و کویر لوت در فهرست قرار دارند، اما تعداد بالای سایت‌های آنها به خصوص در مورد جنگل‌های هیرکانی به وضوح دیده می‌شود. از همین رو سه استان شمالی کشور بیشترین سایت‌های طبیعی را در خود جای داده‌اند.

بررسی فهرست موقت (TL)^۱ ایران نیز به عنوان فهرست بالقوه به جهت ثبت در فهرست میراث جهانی نشان می‌دهد که از ۵۹ اثر موجود در آن ۴۵ اثر فرهنگی، ۱۲ اثر طبیعی و ۲ اثر مختلط طبیعی و فرهنگی^۲ است.

همچنین بررسی بیشتر نشان می‌دهد که در فهرست میراث جهانی ۴۸ اثر فرامرزی^۳ دیده می‌شود. این در حالی است که با پیوستن کشور آذربایجان به پرونده جنگل‌های هیرکانی در سال ۲۰۲۳، که ایران آن را در سال ۲۰۱۹ به ثبت رسانده بود، عملاً اولین اثر فرامرزی ایران نیز در فهرست میراث جهانی قرار گرفت.

– بررسی توزیع جغرافیایی در سطح کشور

فهرست میراث جهانی ایران از آثار متنوعی شکل گرفته که در نقاط مختلف کشور جای گرفته‌اند. این فهرست شامل چندین اثر سریالی^۴ (زنجیره‌ای) است که هر اثر شامل چندین سایت می‌شود که گاهی برخی از این سایت‌ها در کل کشور پخش شده‌اند. در انتخاب و ثبت آثار در فهرست میراث جهانی عوامل متعددی

1. Tentative List

۲. به آثاری مختلط طبیعی و فرهنگی گفته می‌شود که حداقل یک معیار طبیعی و یک معیار فرهنگی از معیارهای میراث جهانی را دارا باشد. در فهرست موقت کشور تنها دو اثر غار کرفتو و منظر فرهنگی-طبیعی ایذه با این عنوان قرار دارند.

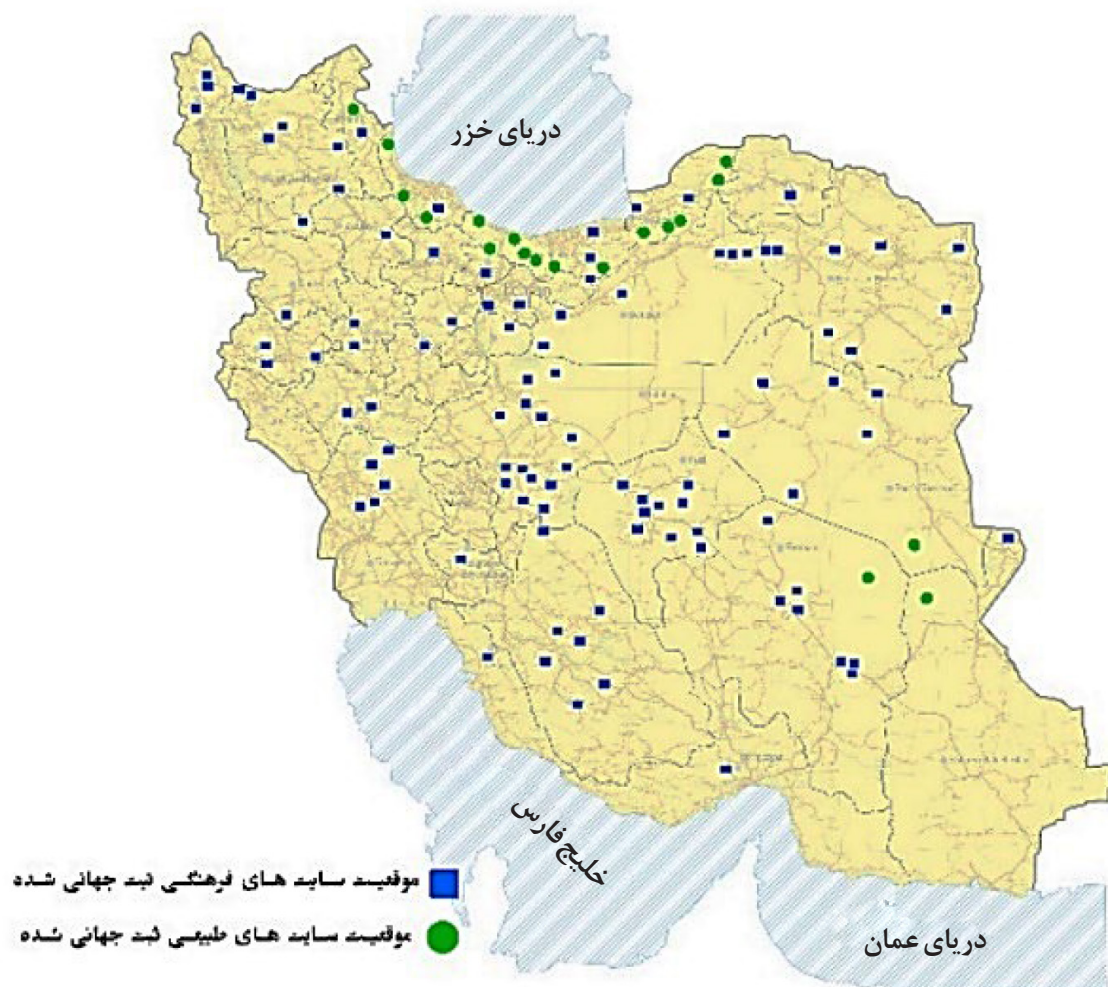
۳. آثار فرامرزی، یک منطقه پیوسته خشکی یا دریایی را شامل می‌شوند که در مرزهای دو یا چند دولت عضو کنوانسیون که مجاور یکدیگرند، امتداد دارند.

۴. آثار سریالی، مجموعه‌ای از اجزا/مناطق جداگانه هستند که در یک مرز واحد قرار ندارند، اجزا ممکن است کاملاً نزدیک یا از نظر جغرافیایی دور باشند. به عنوان مثال باغ ایرانی، قنات ایرانی، راه آهن سراسری و چندین اثر دیگر در فهرست میراث جهانی کشور در این دسته قرار می‌گیرند.

۵. این موضوع بر اساس راهنمای ایکوموس در خصوص شکاف‌های فهرست میراث جهانی و توصیه‌های یونسکو برای پرکردن شکاف‌های فهرست میراث جهانی توصیه شده‌اند.

۶. این نکته حائز اهمیت است به رغم اینکه تنها ۷۲ اثر ایران در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده‌اند، اما این آثار معمولاً شامل چندین اثر می‌شوند که در پهنه کشور پراکنده‌اند. به عنوان مثال کاروان‌سرای ایرانی شامل ۴۵ کاروان‌سرا در سراسر کشور می‌شود.

نقشه ۱. جانمایی سایت‌های میراث جهانی ایران

طبیعی در فهرست موقت به خوبی پوشش داده شده و سایت‌های بالقوه طیف وسیعی از استان‌ها و مناطق جغرافیایی کشور را دربر گرفته است.

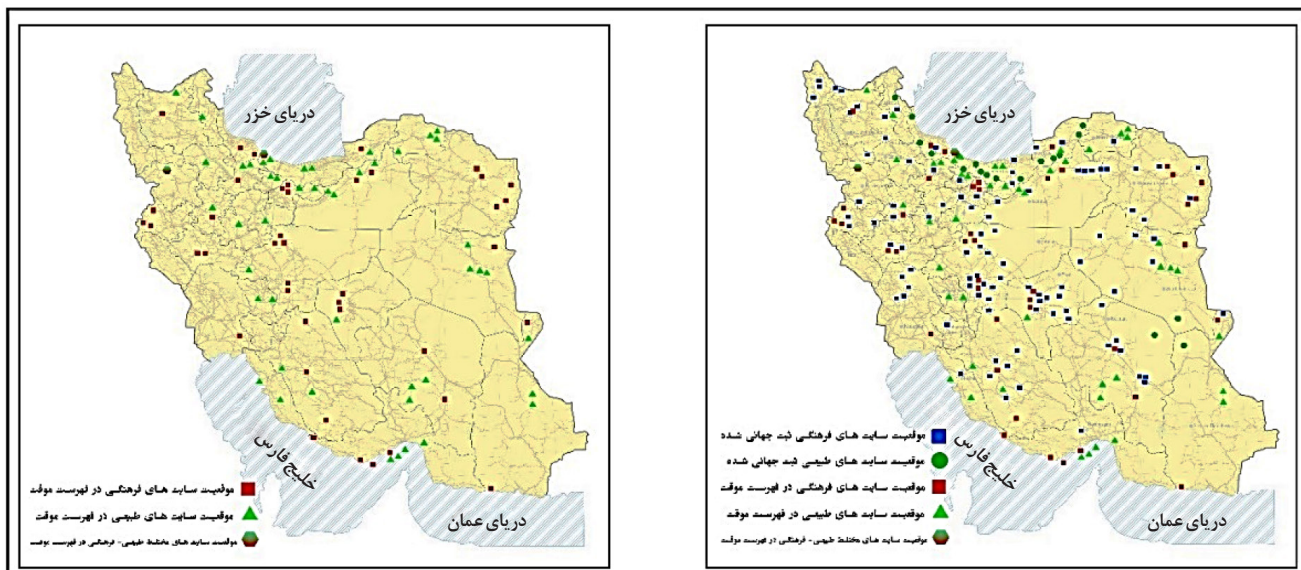
اما همچنان هیچ اثری از استان ایلام در فهرست موقت قرار ندارد و همچنان تراکم سایت‌های بالقوه در مرکز کشور بیشتر از سایر نقاط کشور است و در فهرست موقت همچنان استان‌های با بیشترین اثر جهانی، دارای اثر نامزدی بالقوه نیز می‌باشند.

البته نوع آثار غیرمنقول، دارا بودن ارزش برجسته جهانی و عوامل دیگر، مؤثر در انتخاب آثار از گستره پهنه کشور است، به همین منظور به جهت بررسی دقیق‌تر فهرست موقت ایران که آثار بالقوه به جهت ثبت در فهرست میراث جهانی را در خود جای داده‌اند، بر روی نقشه جانمایی شده است.

بررسی نقشه پایین نشان می‌دهد که تقریباً خلأهای موجود در فهرست میراث جهانی و توزیع متعادل سایت‌های فرهنگی و

نقشه ۲. سمت راست: جانمایی سایت‌های فهرست موقت و میراث جهانی ایران، نقشه سمت چپ: جانمایی سایت‌های فهرست موقت ایران

۹. بررسی جزئی فهرست میراث جهانی ایران

بررسی جزئی فهرست میراث جهانی به ماهیت آثار ثبت شده می‌پردازد. هدف از این بررسی ترسیم وضع موجود از تنوع گونه‌ها و موضوعات مختلف میراثی در فهرست میراث جهانی و فهرست موقت است تا شکاف‌های احتمالی در جهت کم‌تر نمایان شدن گونه‌های خاص از میراث روشن شود و فهرست میراث جهانی کشور و به تبع آن فهرست میراث جهانی متعادل، معتبر و نماینده‌ای از تمام کشور و فرهنگ‌ها گردد.

جدول ۳. قوت‌ها و ضعف‌های فهرست جهانی کشور با نظر به بررسی گونه‌شناسی، زمانی - منطقه‌ای و موضوعی

نوع بررسی	ضعف	قوت
بررسی گونه‌شناسی	<ul style="list-style-type: none"> - تعداد کم برخی از گونه‌های آثار از جمله «میراث قرن ۲۰»، «میراث صنعتی» و «میراث بومی» در فهرست میراث جهانی ایران به نسبت فهرست کلی میراث جهانی، - تعداد بالای برخی از گونه‌های میراثی از جمله «بناها، کاخ‌ها، قلعه‌ها، ساختمان‌های تاریخی تک، مجموعه‌ها و مقبره‌ها» و سایت‌های باستان‌شناسی در فهرست میراث جهانی و فهرست موقت ایران به نسبت تمامی آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی از تمام کشورها، - شکاف در عدم وجود برخی از گونه‌های میراثی در فهرست میراث جهانی ایران از جمله «فسیل‌ها»، - عدم جبران شکاف‌ها در دسته گونه‌شناسی آثار در فهرست موقت ایران به عنوان فهرست بالقوه ثبت میراث جهانی، 	<ul style="list-style-type: none"> - برخی از دسته‌های آثار به خوبی در فهرست میراث جهانی ایران به ثبت رسیده‌اند که تقریباً متناسب با فهرست میراث جهانی کلی است، از جمله «منظره‌ای فرهنگی»، - جبران شدن شکاف‌های فهرست میراث جهانی ایران به دلیل قرار داشتن تعداد کافی از برخی از گونه‌ها از جمله «میراث صنعتی» و «میراث قرن ۲۰» در فهرست موقت ایران،
بررسی زمانی - منطقه‌ای	<ul style="list-style-type: none"> - برخی از دوره‌های تاریخی از جمله دوره هخامنشی، دوره صفوی، ساسانی و ایلخانی از بقیه دوره‌های تاریخی نماینده بیشتری در فهرست میراث جهانی ایران دارند. 	<ul style="list-style-type: none"> - دوره‌های عمده تاریخی در ایران به طور کامل نماینده در فهرست میراث جهانی ایران دارند، - شکافی بین تعداد آثار تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران وجود ندارد، - جبران شکاف‌های فهرست میراث جهانی در ایران در دسته‌بندی دوره‌های تاریخی با قرار داشتن تعداد متناسبی از دوره‌های تاریخی که کمتر در فهرست میراث جهانی ایران نماینده دارند، در فهرست موقت ایران.
بررسی موضوعی	<ul style="list-style-type: none"> - عدم وجود هیچ اثری از دسته موضوعی «توسعه تکنولوژی»^۱ در فهرست میراث جهانی، - توجه کم به موضوع «حرکت مردم (مسئله کوچ و کوچ‌نشینی، مهاجرت و ...) - در فهرست میراث جهانی ایران با توجه به ظرفیت این موضوع در ایران. 	<ul style="list-style-type: none"> - توازن نسبی توجه به جنبه‌های ملموس و ناملموس در آثار ثبت شده ایران در فهرست میراث جهانی، - وجود آثار از همه ادیان موجود در منطقه در فهرست میراث جهانی ایران (توازن نسبی در توجه به ادیان).

۱. از جمله موضوعاتی مثل نفت، گاز، انرژی هسته‌ای و ... در دسته توسعه تکنولوژی قرار می‌گیرند.

۱۰. ارزیابی پرونده‌های نامزد میراث جهانی ایران توسط نهادهای مشاور

نهادهای مشاور لزوماً توصیه به ثبت نشده‌اند. آثاری که توسط نهادهای مشاور توصیه به ثبت شده‌اند (۱۵ اثر) نیز در مواردی نقدهای جدی بر آنها توسط این نهادها وارد شده است. در جدول زیر توصیه نهادهای مشاوره در خصوص آثار نامزد ایران در فاصله زمانی ابتدای شکل‌گیری کنوانسیون تاکنون (۱۴۰۲) و همچنین تصمیم‌نهایی کمیته میراث جهانی در خصوص این آثار آورده شده است. گفتنی است در جدول زیر تنها آثاری آمده است که در مورد آنها نظر نهادهای مشاور در دسترس بوده است و از همین رو سه اثر ثبت شده اول ایران (چغازنبیل، تخت جمشید و میدان نقش جهان) در ابتدای شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی، که تنها خلاصه‌ای از توصیه نهادهای مشاور در دسترس است در جدول زیر ذکر نشده‌اند.

ارزیابی همه آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی توسط نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی (ICOMOS^۱ و IUCN^۲) انجام می‌شود. این ارزیابی‌ها به تصمیم‌گیری کمیته میراث جهانی برای ثبت یک اثر یاری می‌رساند.^۳ به رغم توصیه نهادهای مشاور در خصوص یک اثر نامزد، این کمیته میراث جهانی است که تصمیم‌نهایی را می‌گیرد که می‌تواند این تصمیم با نظر نهاد مشاور کاملاً مغایر باشد. از همین رو بسیاری از آثاری که حتی به ثبت رسیده‌اند نیز لزوماً توسط نهاد مشاور تأیید نشده‌اند. در ایران از ابتدای شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تاکنون ۳۰ اثر برای ثبت در فهرست میراث جهانی نامزد شده‌اند؛ از این بین ۲۷ اثر در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده‌اند. بررسی گزارش‌های ارزیابی نهادهای مشاور نشان می‌دهد که حتی ۲۷ اثری که توسط کمیته میراث جهانی به ثبت رسیده‌اند، توسط

جدول ۴. توصیه نهادهای مشاور و نتیجه‌نهایی تصمیم کمیته در خصوص آثار نامزد ایران

اثر نامزد	توصیه نهاد مشاور	تصمیم کمیته میراث جهانی
تخت سلیمان (۲۰۰۳)	ثبت	ثبت
بم و منظر فرهنگی آن (۲۰۰۴)	ثبت	ثبت
پاسارگاد (۲۰۰۴)	ثبت	ثبت
سلطانیه (۲۰۰۵)	ثبت	ثبت
بیستون (۲۰۰۶)	ثبت	ثبت
مجموعه آثار رهبانی آرامنه ایران (۲۰۰۸)	ثبت	ثبت
مجموعه هیدرولیک تاریخی شوشتر (۲۰۰۹)	ثبت	ثبت
بازار تاریخی تبریز (۲۰۱۰)	ثبت	ثبت
خانقاه و مقبره شیخ صفی‌الدین (۲۰۱۰)	ثبت	ثبت
منطقه حفاظت شده حرا (۲۰۱۱)	عدم ثبت ^۴	انصراف از نامزدی
باغ ایرانی (۲۰۱۱)	ثبت	ثبت
گنبد قابوس (۲۰۱۲)	ثبت	ثبت
مسجد جامع اصفهان (۲۰۱۲)	تعویق ^۵	ثبت
منظر فرهنگی میمند (۲۰۱۳)	تعویق	ارجاع ^۶
کاخ گلستان (۲۰۱۳)	ارجاع	ثبت
شهر سوخته (۲۰۱۴)	تعویق	ثبت
منظر فرهنگی میمند (۲۰۱۵)	ثبت	ثبت
شوش (۲۰۱۵)	ثبت	ثبت
قنات ایرانی (۲۰۱۶)	تعویق	ثبت
کویر لوت (۲۰۱۶)	ارجاع	ثبت
شهر تاریخی یزد (۲۰۱۷)	تعویق	ثبت
ارسیاران (۲۰۱۸)	عدم ثبت	تعویق
منظر باستان‌شناسی ساسانی (۲۰۱۸)	تعویق	ثبت
جنگل‌های هیرکانی (۲۰۱۹)	ثبت	ثبت
اورامان (۲۰۲۰)	ثبت	ثبت
راه آهن سراسری ایران (۲۰۲۱)	تعویق	ثبت
کاروان‌سرای ایرانی (۲۰۲۳)	ارجاع	ثبت
منظر فرهنگی ماسوله (۲۰۲۳)	عدم ثبت	تعویق

۲. اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت.

۱. شورای بین‌المللی بناها و محوطه‌های تاریخی (ایکوموس).

۳. بند «۳۱» راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی.

۴. عدم ثبت (Not to Inscribe): اثر دارای ارزش برجسته جهانی نیست. در صورتی که کمیته تصمیم به عدم ثبت اثری بگیرد، ارائه پیشنهاد دوباره ثبت این اثر به کمیته ممکن نیست مگر در موارد استثنایی.

۵. تعویق پرونده نامزدی (Defferral): در این حالت اثر نیاز به نشان دادن بیشتر ارزش برجسته جهانی دارد. به همین منظور کمیته ممکن است تصمیم بگیرد پیشنهاد ارائه شده را تا انجام ارزیابی و بررسی یا مطالعه بیشتر و یا تجدیدنظر اساسی توسط کشور عضو، به تعویق بیندازد.

۶. ارجاع پرونده نامزدی (Referral): اثر دارای ارزش برجسته جهانی است، اما شرایط مدیریت و حفاظت رضایت‌بخشی ندارد. پیشنهادهایی را که کمیته برای ارائه اطلاعات بیشتر به کشور عضو ارجاع می‌دهد می‌توان برای بررسی در نشست بعدی کمیته دوباره پیشنهاد داد.

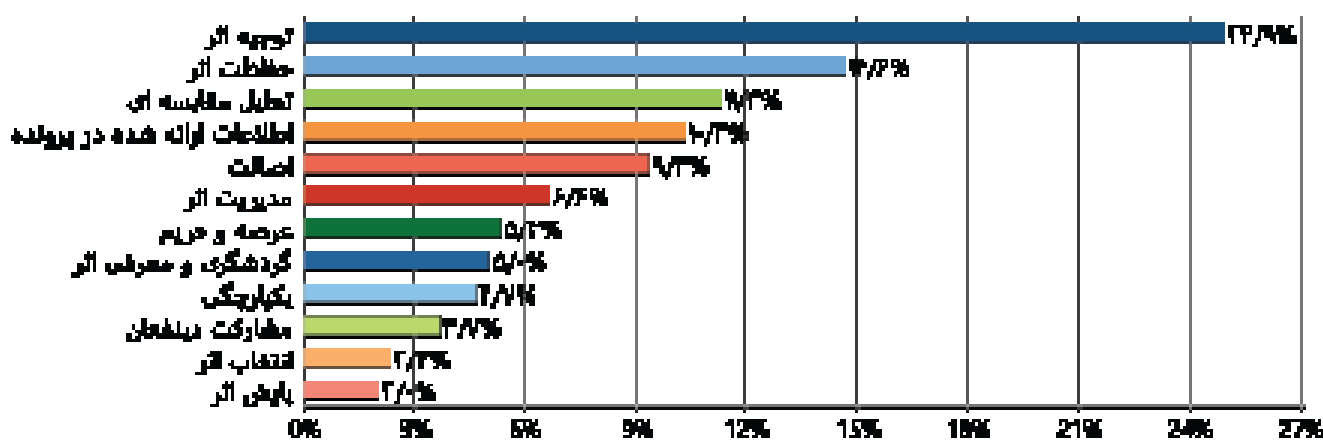
در خصوص ایرادات و مشکلات اعلام شده بوده است.

بررسی جزئی ارزیابی نهادهای مشاوره از آثار نامزد ایران به جهت ثبت در فهرست میراث جهانی

در این بررسی، ارزیابی‌های IUCN و ارزیابی‌های ایکوموس از هم تفکیک شده است و در مورد آثاری که هم توسط IUCN و هم توسط ایکوموس مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند؛ از جمله آثار منظر فرهنگی، هر دو گزارش ارزیابی مورد تحلیل قرار گرفته است. همچنین در خصوص آثاری که ارجاع شده‌اند و مجدداً در فرایند نامزدی قرار گرفته‌اند هر دو گزارش در هر دو سال مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. در ادامه تحلیل‌های ارائه شده در خصوص گزارشات ارزیابی‌های نهادهای مشاور آمده است. در نمودار زیر کلیه آثار فرهنگی مورد بررسی قرار گرفته‌اند و تعدد مقوله‌ها در هر مورد نشان داده شده است. این تعدد نشان دهنده فراوانی ایرادات و نواقص هر اثر از نظر نهادهای مشاور است.

بررسی جدول فوق نشان می‌دهد که ۴۳ درصد آثار نامزد ایران توسط نهادهای مشاور توصیه به موردی غیر از ثبت اثر شده‌اند ولی در نهایت نتیجه کمیته میراث جهانی در خصوص این آثار (۱۳ اثر) متفاوت از توصیه نهادهای مشاور بوده است. به جز دو اثر جنگل حرا و منظر فرهنگی ماسوله که توسط کشور بعد از اعلام نظر نهادهای مشاور به عدم ثبت از چرخه تصمیم‌گیری کمیته میراث جهانی خارج شد،^۱ مابقی آثار، نتیجه تصمیم کمیته میراث جهانی روندی مثبت نسبت به توصیه نهادهای مشاور داشته‌اند، به گونه‌ای که آثاری که توسط نهادهای مشاور توصیه به «ارجاع» و یا «تعویق» شده‌اند اغلب توسط کمیته میراث جهانی به «ثبت» رسیده‌اند، حتی در اثر ارسباران که توصیه نهادهای مشاور به «عدم ثبت» بوده توسط کمیته میراث جهانی به «تعویق» تغییر یافته است. تغییر نظر کمیته میراث جهانی در خصوص آثار نامزدی ایران نسبت به توصیه نهادهای مشاور دلایل متفاوت از جمله دلایل فنی تا توجیهات ارائه شده توسط ایران به اعضای کمیته میراث جهانی

نمودار ۵. فراوانی مقوله‌های به دست آمده از ارزیابی ایکوموس از آثار نامزد فرهنگی ایران

۳. بیشترین نواقص در سال‌های اخیر مربوط به پرونده «کاروان سرای ایرانی»، «منظر باستان‌شناسی ساسانی استان فارس»، «قنات ایرانی»، «راه آهن سراسری» و «شهر تاریخی یزد» است که در همه آثار مذکور توصیه به «تعویق» و یا «ارجاع» شده است که نشان دهنده چالشی بودن پرونده آنهاست.

۴. عمدتاً پرونده‌هایی که در سال‌های اخیر نامزد شده‌اند با چالش بیشتری مواجه بوده‌اند و علت نیز آن است که عمده این آثار، پرونده‌های زنجیره‌ای بوده‌اند که خود شامل تعداد زیادی از آثار

بررسی نمودار بالا نشان می‌دهد که:

۱. در آثار فرهنگی و ارزیابی این آثار توسط ایکوموس بیشترین نواقص و ایرادات و مقوله‌های مرتبط با آن ابتدا در بخش «توجیه اثر»^۱ است و سپس «حفاظت اثر»^۲، «تحلیل مقایسه‌ای»^۳ و «اطلاعات ارائه شده در پرونده» در مرتبه بعدی قرار می‌گیرند.

۲. حتی در آثاری که ایکوموس (به عنوان نهاد مشاور) توصیه به ثبت کرده است از جمله در شوش و منظر فرهنگی میمند در سال ۲۰۱۵ باز هم می‌توان نواقصی در اثر دید.

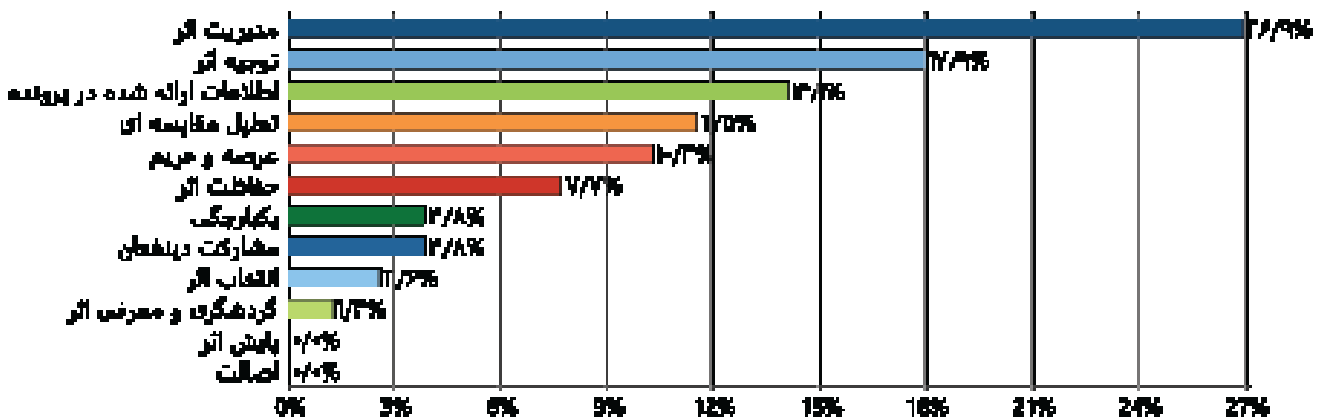
1. Withdraw

۲. بخش توجیه پرونده، بخش اصلی هر پرونده محسوب می‌شود که به بیان علت دارا بوده ارزش برجسته جهانی هر اثر نامزد می‌پردازد و آنها را توجیه می‌کند.
۳. بخش حفاظت اثر در پرونده، به ساختارهای حفاظت از ارزش‌های برجسته جهانی بالقوه هر اثر و اقدامات در این راستا و سوابق حفاظتی در خصوص هر اثر می‌پردازد.
۴. بخش تحلیل مقایسه‌ای، بخشی از توجیه اثر محسوب می‌شود که به بیان نمونه‌های مشابه اثر نامزد و در نهایت تمایز و اهمیت یک اثر در ارتباط با نمونه‌های مشابه می‌پردازد.

شده‌اند. در نمودار زیر کلیه آثار طبیعی ایران و همچنین منظره‌ای فرهنگی که توسط IUCN مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند، بررسی شده‌اند و تعداد مقوله‌ها در هر آیتم نشان داده شده است. تعدد مقوله‌ها در هر مورد نشان‌دهنده فراوانی نواقص و ایرادات در مورد هر اثر از نظر نهاد مشاور است.

می‌شده‌اند و به همین دلیل نسبت به سال‌های اولیه نامزدی آثار که تنها یک اثر نامزد می‌شده، مرحله ارزیابی سخت‌تری را پشت سر می‌گذارند. در خصوص آثار طبیعی که ارزیابی آن توسط IUCN انجام می‌شود نیز همانند ارزیابی ایکوموس مقوله‌های مرتبط با ایرادات و نواقص در آثار در آیتم‌های مرتبط با پرونده نامزدی آثار دسته‌بندی

نمودار ۶. فراوانی مقوله‌های به دست آمده از ارزیابی IUCN از آثار نامزد فرهنگی ایران

می‌آید. بررسی‌ها نشان می‌دهد عمده این ایرادات به پرونده‌های زنجیره‌ای و یا پرونده‌هایی که وسعت و پیچیدگی بیشتری را شامل می‌شده‌اند، برمی‌گردد. نامزدی آثار زنجیره‌ای و یا با وسعت بالا سبب شده تا حجم پرونده‌های نامزدی بسیار بیشتر از سال‌های اولیه ثبت جهانی در ایران باشد و تهیه اطلاعات مورد نیاز برای تهیه پرونده‌های نامزدی نیز امری بسیار دشوارتر و پرهزینه‌تر باشد؛ لذا می‌توان گفت با توجه به گسترده‌تر شدن آثار نامزد ایران طبیعتاً پرونده‌های چندصد صفحه‌ای نیز خالی از اشکال نباشد و قرارگیری اطلاعات بیشتر در پرونده آسان نبوده و به همین دلیل است که ایرادات در پرونده‌های نامزدی در سال‌های اخیر بیشتر به چشم می‌خورد. البته این امر مؤید این مطلب است که تهیه پرونده‌های نامزدی نیاز به زمان و هزینه بیشتر برای تهیه آنها نیز می‌باشد.

۲. عمده رویکرد ایکوموس و توجه به ایرادات در پرونده‌های فرهنگی مربوط به بخش «توجیه اثر» بوده و در مورد آثار طبیعی عمده توجه به ایرادات مرتبط با «مدیریت اثر» بوده است. این امر نشان‌دهنده رویکرد متفاوت هر یک از نهادهای مشاور در برخورد با آثار نامزد است. حتی در خصوص آثاری که مشترکاً توسط این دو نهاد ارزیابی می‌شوند، از جمله آثار منظر فرهنگی، این تفاوت

بررسی نمودار بالا نشان می‌دهد که:

۱. برخلاف آثار فرهنگی، بیشترین مقوله‌های مرتبط با نواقص در آیتم «مدیریت اثر»^۱ و سپس در «توجیه اثر»، «اطلاعات ارائه شده در پرونده» و «تحلیل مقایسه‌ای» دیده می‌شود.
۲. آثاری که توصیه به ثبت شده‌اند نیز (از جمله در جنگل هیرکانی) نواقص و ایرادات جدی از سوی نهاد مشاور داشته‌اند.
۳. بیشترین نواقص و ایرادات هم در دو اثر «منطقه حفاظت شده حرا» و «منطقه حفاظت شده ارسباران» دیده می‌شود که هر دو اثر توصیه به عدم ثبت شده‌اند.

بررسی گزارش‌های مرتبط با نهادهای مشاور در خصوص آثار نامزد در ایران نشان می‌دهد که عمده آثار نامزد ایران دارای چالش‌ها و ایرادات متعددی از نظر نهادهای مشاور بوده‌اند. برخی از این ایرادات در بحث تهیه پرونده نامزدی و برخی دیگر مرتبط با خود اثر و وضع موجود آن بوده است. به‌طور کلی می‌توان نتایج مهم بررسی گزارش‌های ارزیابی نهادهای مشاور را در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. عمده ایرادات در گزارش‌های مرتبط با نهادهای مشاور مربوط به چالش‌ها و ناکافی بودن اطلاعات مورد نیاز در پرونده‌های نامزدی بوده است. این امر به‌خصوص در سال‌های اخیر بیشتر به چشم

۱. بخش مدیریت هر پرونده نامزدی به بیان ساختارهای مدیریتی که شامل چارچوب‌های قانونی، ساختاری و منابع (مالی، انسانی و فکری) که در جهت تضمین ارزش‌های برجسته جهانی بالقوه هر اثر است، می‌پردازد.

ایران، مهم‌ترین نکته‌ای که به چشم می‌آید این مطلب است که در بسیاری از آثار نامزد، تفاوت دیدگاه بین نهاد مشاور و کشور ایران در خصوص بخش‌های مختلف پرونده نامزدی، اطلاعات ارائه شده، وضعیت اثر و حتی درک ارزش‌های آن اثر وجود دارد. این تفاوت درک به خصوص در آثار فرهنگی و در توجیه ارزش‌های آثار نامزد ایران بیشتر دیده می‌شود. حتی در آثار طبیعی نیز این عدم درک بین نهاد مشاور و نهاد مسئول در کشور در مورد آثار نامزد نیز به چشم می‌خورد.

دیدگاه کاملاً به چشم می‌آید.
۳. بررسی کلیه مقوله‌های مرتبط با ایرادات موجود در پرونده‌های نامزدی آثار ایران نشان می‌دهد که عمده این ایرادات (چه آثار فرهنگی و چه آثار طبیعی) در موارد «توجیه اثر»، «مدیریت اثر»، «تحلیل مقایسه‌ای»، «اطلاعات ارائه شده در پرونده» و «حفاظت اثر» است.
با نظر به نتایج به دست آمده از بررسی تحلیلی گزارش‌های ارزیابی نهادهای مشاور و همچنین بررسی سیر ثبت هر یک از آثار نامزد در

۱۱. عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری کمیته میراث جهانی

باشد، براساس رویه‌های سیاسی و اقتصادی و همچنین رابطه عضو کمیته با کشورهای معرفی کننده سایت است. کشورهای عضو با استراتژی‌های آشکار نفوذ، فشار بین‌المللی و دیپلماسی قدرت نرم، نفوذ فزاینده‌ای بر رأی‌گیری کمیته اعمال می‌کنند [۴]. از همین رو براساس اسناد و شواهد عوامل مشخصی که در روند تصمیم‌گیری کمیته تأثیر گذارند را می‌توان دسته‌بندی کرد. این عوامل خود زیر مؤلفه‌هایی نیز دارند. این عوامل عبارتند از: ۱. تغییر رویکرد کمیته با حضور بازیگران جدید، ۲. سیاست بین‌المللی و عوامل مؤثر بر آن، ۳. سیاست داخلی کشورها، ۴. گونه‌های دیپلماسی در جلسات کمیته میراث جهانی (چانه‌زنی)، ۵. تجارت رأی (Logrolling) و ۶. حضور در کمیته و میزبانی جلسات.
بسیاری از کشورها برای تأثیر گذاری^۱ در تصمیم‌گیری کمیته میراث جهانی از این مؤلفه‌ها استفاده می‌کنند. این موضوع در سطوح یونسکو بسیار مورد نقد نیز می‌باشد، اما نکته حائز اهمیت این است که مرحله دفاع از پرونده‌های نامزدی و نحوه تأثیر گذاری بر تصمیم کمیته میراث جهانی اگر مهم‌ترین مرحله نباشد کمتر از تهیه پرونده نامزدی نیز نمی‌باشد. این دفاع معمولاً بسیار زودتر از جلسه سالیانه کمیته میراث جهانی آغاز می‌شود و به‌طور معمول، از جلسات نهادهای مشاور در بررسی پرونده‌های نامزدی، استفاده می‌شود. از همین رو می‌توان گفت برای ثبت موفق نیاز به برنامه‌ریزی دقیق و بهره‌مندی از ابزارهای تأثیر گذاری بر تصمیم کمیته میراث جهانی و دفاع از پرونده‌های نامزدی است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که عوامل متعددی در تغییر رویکرد کمیته میراث جهانی نسبت به توصیه نهادهای مشاور در خصوص آثار نامزد نقش دارند. به‌عنوان مثال یک گزارش نروژی به سی و چهارمین جلسه کمیته (۲۰۱۰) نشان داد که طی ۱۰ تا ۱۵ سال منتهی به ارائه گزارش، سیاست‌گرایی فزاینده‌ای ایجاد شده که به‌موجب آن سیاست بر تخصص فنی غلبه کرده است [۵]. این تغییر رویکرد و سیاسی شدن تصمیمات کمیته در کلام مسئولان مرکز میراث جهانی و یونسکو نیز دیده می‌شود. رئیس سابق یونسکو بیان می‌کند که «فرایند میراث جهانی یک مسابقه بین‌المللی نیست» که خود این مطلب، فشارهای زیاد به جهت ثبت در این فرایند را نشان می‌دهد و این در حالی است که ثبت میراث جهانی یک مسابقه تمام‌عیار است [۶]. از سویی حضور در فهرست میراث جهانی برای بسیاری از کشورها دارای اهمیت بسیاری است، زیرا جایگاه برجسته و درآمد مالی به همراه دارد. همین امر سبب شده تا ویژگی سایت‌ها تا حد زیادی برای کشورهای عضو اولویت خارج شود و مکان‌ها ارزش میراثی خود را از دست بدهند، در عوض آنها به‌عنوان دستگاه‌های مبادله‌ای عمل کنند که شبکه‌ای از ارزش‌های اقتصادی چندگانه را فراهم می‌کنند. در همین راستا رقابت‌پذیری در صنعت گردشگری نیز که یکی از فواید میراث جهانی است (و نه هدف آن)، سبب شده تا فرایند میراث جهانی به یک فرایند سیاسی تبدیل شود. بر همین اساس می‌توان گفت که تغییر رویکرد کمیته میراث جهانی نسبت به توصیه‌های نهادهای مشاورش بیشتر از آنکه جنبه فنی داشته

۱. در سال ۲۰۱۵ لین مسکل و همکارانش [۴] مقاله‌ای منتشر کردند که در آن تمامی تصمیمات کمیته میراث جهانی را از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳ مورد بررسی قرار دادند. در این مقاله تصمیمات کمیته را با توجه به توصیه‌های نهادهای مشاور در مورد هر اثر نامزد مورد ارزیابی قرار گرفت که نتایج آن نشان می‌دهد که تصمیمات کمیته میراث جهانی با توصیه نهادهای مشاور در موارد متعددی بسیار متفاوت بوده است و این در حالی است که کمیته میراث جهانی عمدتاً تصمیمات مثبتی نسبت به توصیه نهادهای مشاور اتخاذ کرده و عموماً بر پایه تأثیر گذاری بر تصمیم‌گیری کمیته توسط کشورهای عضو انجام شده است.

۱۲. ایران و کمیته میراث جهانی

نسبت به پرونده نامزد ایران ارائه می‌نمایند. همین موضوع نشان می‌دهد که بخش مهم ثبت پرونده‌های نامزد ایران به واسطه تعاملات کارشناسی صورت گرفته است. از سویی نقش انکار ناپذیر افراد در این فرایند به وضوح دیده می‌شود. عدم حضور ایران در کمیته میراث جهانی^۱ در همه این سال‌ها ثبت پرونده‌های ایران را با چالش مواجه نموده است. از آنجا که رأی‌گیری در سازمان‌های بین‌المللی حاصل اجماع و توافق پشت پرده کشورهای مختلف است، لذا با توجه به وضعیت بین‌المللی کشور در این خصوص، عضویت در کمیته میراث جهانی می‌تواند علاوه بر دستاوردهای فنی، خلأهای عدم توازن سیاسی در سطح بین‌المللی بین دیگر کشورها با ایران را تا حدودی پر کند. لذا فراهم کردن عضویت ایران در کمیته میراث جهانی به همراهی کامل وزارت امور خارجه نیاز است.

همان‌گونه که در بخش ارزیابی نهادهای مشاور از پرونده‌های نامزد ایران مطرح شد، نتیجه نهایی تصمیم کمیته در خصوص بیش از ۳۰ درصد پرونده‌های ارزیابی شده توسط نهادهای مشاور، متفاوت از ارزیابی این نهادها بوده است و تقریباً همه آنها روندی مثبت نسبت به ارزیابی نهادهای مشاور داشته‌اند. اما تغییر نظر کمیته میراث جهانی آن هم به نفع کشور در تمام سالین گذشته خود علل متفاوتی دارد. مصاحبه با دست‌اندرکاران میراث جهانی در ایران نشان می‌دهد بخش مهمی از تغییر نظر کمیته میراث جهانی ماحصل تعاملات و بحث‌های کارشناسی بوده است که توسط نمایندگان اعزامی ایران صورت گرفته است. روند نیز به این صورت است که هیئت ایران با نمایندگان کشورهای عضو کمیته رایزنی می‌کنند و یک یا چند نماینده که با استدلال‌های نماینده ایران قانع می‌شوند، اصلاحیه‌ای در خصوص نظر نهادهای مشاور

۱۳. تحلیلی بر مؤلفه‌های مؤثر بر فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران

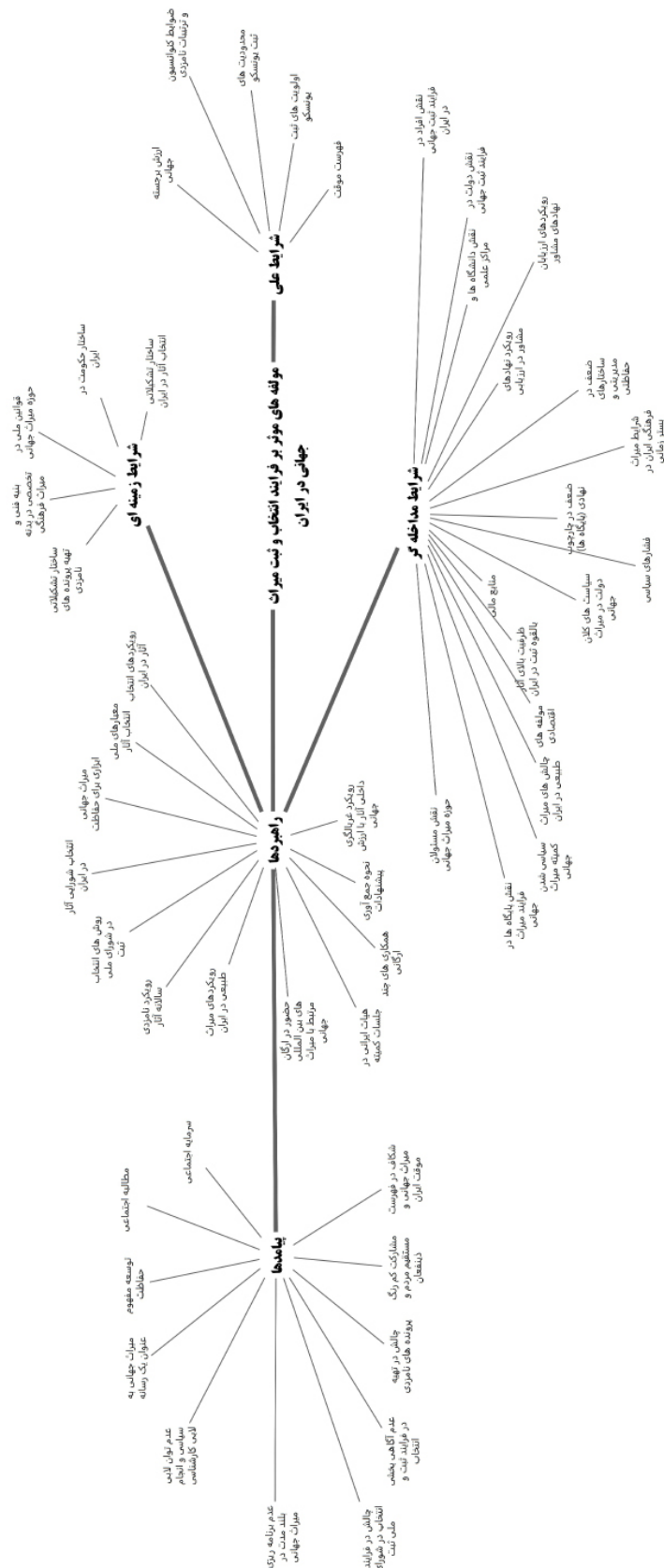
مؤلفه‌ها را شامل می‌شود. در ایران نیز همانند دیگر کشورهای عضو در فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی طیف وسیعی از مؤلفه‌ها مؤثر می‌باشد. بر همین اساس کلیه مؤلفه‌های مؤثر بر فرایند میراث جهانی در ایران در نمودار و مدل زیر قابل مشاهده می‌باشند.

بر اساس کنوانسیون میراث جهانی، انتخاب و ثبت آثار در فهرست میراث جهانی علاوه بر الزامات کنوانسیون و راهنمای اجرایی آن، به نحوه انتخاب و نامزدی اثر توسط کشور عضو نیز بستگی دارد. شیوه انتخاب و ثبت در هر کشور متفاوت است و طیف وسیعی از

۱. ایران تنها در دوره اول کمیته میراث جهانی (۱۹۸۰-۱۹۷۶) (۱۳۶۱-۱۳۵۷) عضو این کمیته بوده است.

نمودار ۷. الگوی مولفه‌های موثر بر فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران

اما یکی دیگر از مهم‌ترین مؤلفه‌ها، مسئله شرایط کلی میراث فرهنگی در ایران در هر برهه زمانی است؛ از رؤسای سازمان تا اهداف و سیاست‌های آن و ثبات در وزارتخانه همه بر فرایند میراث جهانی تأثیرگذار هستند. فشارهای سیاسی که چه از جانب رؤسای سازمان و یا چه از جانب دستگاه‌های دیگر دولتی و یا نمایندگان مجلس بر فرایند انتخاب آثار وارد می‌شود نیز در این فرایند مؤثر است.

برخی از مؤلفه‌های مداخله‌گر مربوط به فرایند بررسی پرونده‌های نامزدی و تأثیر ارزیابی‌ها و ارزیابان پرونده‌ها و همچنین رویکردهای سیاسی یک ارزیاب در بررسی پرونده است. همچنین رویکرد نهاد مشاور در ارزیابی پرونده‌های نامزد نیز معطوف به درک این نهاد از ارزش‌های یک اثر است که عموماً به دلیل عدم شناخت کافی این درک متقابل از ارزش‌های برای نهاد مشاور میسر نمی‌شود. همچنین روند سیاسی شدن کمیته میراث جهانی و تأثیرگذاری بر روند تصمیم‌گیری این کمیته با چانه‌زنی‌های سیاسی و علمی، به عنوان مؤلفه مداخله‌گر عمل می‌کند.

۴. راهبردهایی که در ایران برای فرایند انتخاب و ثبت در جریان است عمدتاً تحت تأثیر رویکردهای انتخاب آثار است که توسط مسئولان انتخاب در ایران در پیش گرفته شده است. در کنار این راهبرد موضوعاتی همچون استفاده از معیارهای ملی انتخاب آثار^۱، انتخاب آثار به صورت شورایی، روش‌های مختلف انتخاب در این شورا، نحوه جمع‌آوری پیشنهادها برای بحث در شورا، رویکرد غربالگری داخلی آثار و رویکرد چندنهادی در مورد میراث طبیعی مطرح است. اما یکی از مهم‌ترین راهبردها در ایران استفاده از میراث جهانی به عنوان ابزاری برای حفاظت است. این در حالی است که اثر هنگامی باید برای نامزدی معرفی شود که از جهت حفاظت در شرایط مناسبی قرار داشته باشد.

۵. فرایند انتخاب و ثبت در ایران با همه مؤلفه‌های مؤثر بر آن (شرایط علی، شرایط زمینه‌ای و راهبردها)، سبب پیامدهایی می‌شود که نشانگر محصول جریان میراث جهانی در ایران است. پیامدهای مهمی که در همه این سال‌ها فرایند ثبت در ایران، دستاورد مهمی برای آن محسوب می‌شود از جمله سرمایه اجتماعی شکل گرفته که ابزاری مهم برای میراث جهانی در ایران است که از طریق آن علاوه بر آگاهی بخشی به جامعه در خصوص میراث فرهنگی و میراث جهانی به گسترش جریان میراث جهانی در ایران کمک می‌کند. هم‌زمان مطالبه اجتماعی شکل گرفته که به

براساس الگوی بالا که از مصاحبه‌ها و متون استخراج شده گزاره‌های حکمی زیر قابل ارائه است:

۱. در ایران نیز همانند سایر کشورها پیش از آنکه فرایند انتخاب و ثبت تحت تأثیر عوامل داخلی باشد، متأثر از ضوابط کنوانسیون و راهنماهای اجرایی آن و اولویت‌ها و محدودیت‌های وضع شده توسط کمیته میراث جهانی برای نامزدی آثار است. به عبارت دیگر آنچه سبب شکل‌گیری فرایند انتخاب و ثبت می‌شود ملزومات کنوانسیون است که در همه کشورها به جهت ثبت جهانی لازم‌الاجراست. همه این عوامل به عنوان شرایط علی در فرایند انتخاب و ثبت در ایران عمل می‌کنند یعنی شرایطی که موجبات پدیداری پدیده اصلی یعنی فرایند انتخاب و ثبت می‌شوند.

۲. فرایند انتخاب و ثبت پیش از هر عامل دیگری در داخل، تحت تأثیر عوامل زمینه‌ای است که در آن بروز و ظهور می‌کند. به عبارت دیگر فرایند انتخاب و ثبت در ایران در ابتدا تحت تأثیر ساختار مدیریت متمرکز در کشور، ساختار تشکیلاتی انتخاب آثار در ایران، قوانین ملی در حوزه میراث فرهنگی و جهانی، بنیه فنی و تخصصی در بدنه میراث فرهنگی و ساختار تشکیلاتی تهیه پرونده نامزدی است. این مؤلفه‌ها اغلب ثابت هستند و بر شرایط میراث جهانی در ایران تأثیر می‌گذارند.

در شرایط زمینه‌ای نیز بیشترین مسئله در ایران مرتبط با بنیه فنی و تخصصی در بدنه میراث فرهنگی است که علت نیز عدم شناخت کافی از وضعیت میراث جهانی و یا عدم اطلاع از وضعیت کنوانسیون در سال‌های توقف ثبت جهانی در کشور، بوده است. در کنار این موضوع، ساختار سازمانی انتخاب نیز مسئله مهمی در مؤلفه‌های زمینه‌ای است که به سیر شکل‌گیری ساختار سازمانی در ایران مربوط می‌شود؛ نکته مهم اینکه کلیه فرایند انتخاب و تصمیم‌گیری به‌طور کامل و متمرکز در وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی انجام می‌شود. اما در سال‌های گذشته بخشی از فرایند به استان‌ها واگذار شده و در کنار آن هماهنگی با سازمان‌های دخیل در امر میراث طبیعی نیز شکل گرفته است.

۳. مهم‌ترین مؤلفه در فرایند انتخاب و ثبت که به عنوان مداخله‌گر عمل می‌کند، نقش افراد^۱ در این فرایند در ایران است. البته در کنار آن می‌توان نقش دولت‌ها و عدم وجود سیاست‌های کلان در مورد میراث جهانی در ایران را در فرایند انتخاب و ثبت مؤثر دانست.

۱. نقش افراد در فرایند میراث جهانی عمدتاً در موضوع انتخاب و ثبت دیده می‌شود. عمده افرادی که در این موضوع نقش آفرینی کرده‌اند به واسطه ارتباطات بین‌المللی و آشنایی آنها با مبانی این موضوع بوده است.

۲. این معیارها هیچ‌گاه به صورت مکتوب و رسمی اعلام نشده‌اند و تنها در هنگام تصمیم‌گیری مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند.

در ایران است. شکاف در فهرست میراث جهانی که به دلیل عدم برنامه‌ریزی جامع و دقیق جهت نامزدی و ثبت همه موضوعات و گونه‌ها در فهرست ایران است یکی دیگر از این پیامدهاست. اما مهم‌ترین پیامد فرایند میراث جهانی را می‌توان مشارکت کم‌رنگ مردم و ذی‌نفعان در همه مراحل انتخاب و ثبت در ایران دانست که به تمرکزگرایی در فرایند انتخاب در درون وزارت میراث فرهنگی نیز منجر شده و به آن دامن می‌زند.

خواست عمومی برای ثبت جهانی آثار منجر شده است هم می‌تواند جریانی مثبت باشد در جهت حمایت مردمی، هم می‌تواند سبب فشار به فرایند انتخاب شود.

توسعه مفهوم حفاظت و میراث جهانی به عنوان یک ابزار نیز از دیگر پیامدهای مثبت این فرایند است. اما در کنار اینها پیامدهای قابل توجهی نیز دیده می‌شود که نیاز به برنامه‌ریزی در جهت رفع آنها و به حداقل رساندن تأثیر آنها در فرایند میراث جهانی

۱۴. جمع‌بندی

ذی‌نفعان از نامزدی یک اثر است. هیچ‌کدام از مراحل ثبت جهانی به طور مشخص توسط دستگاه متولی به اطلاع عموم نمی‌رسد و حتی نامزدهای سالیانه اغلب بعد از حضور ارزیاب در کشور، رسانه‌ای می‌شود. تقریباً شفافیتی در فرایند انتخاب و ثبت وجود ندارد و اطلاع‌رسانی در خصوص چرایی انتخاب یک اثر برای نامزد میراث جهانی توسط دستگاه مسئول صورت نمی‌گیرد.

موازی‌کاری نیز بخشی از ضعف‌های این جریان در کشور است؛ حضور شورای میراث طبیعی جهانی در کنار شورای ملی ثبت عملاً انتخاب آثار طبیعی را به صورت موازی با هم جلو می‌برد (هر چند انتخاب نهایی توسط شورای ملی ثبت انجام می‌شود).

از سویی کشورمان نقش بسیار کمی در فرایندهای سیاسی کمیته میراث جهانی بازی کرده است. ایران بعد از دوره اول هیچ‌گاه عضو کمیته میراث جهانی نبوده و همچنین از چانه‌زنی کم‌تری برای ثبت آثار خود بهره‌مند است و تنها به چانه‌زنی کارشناسی و تکیه بر افراد شناخته شده خود، موفقیت‌هایی در ثبت آثار کسب کرده است.

روند میراث جهانی در ایران با فراز و نشیب زیادی همراه بوده است که ضعف‌ها و چالش‌های آن نیازمند رسیدگی است. بررسی ساختار میراث جهانی در ایران نشان می‌دهد که این فرایند در همه سالیان گذشته متکی به افراد بوده و ساختارهای شورایی و یا انتخاب آثار کمتر به چشم می‌خورد.

عدم حضور کمیته‌های ملی^۱ نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی در فرایند میراث جهانی و حتی عدم تمایل و یا ضعف در ظرفیت فنی این کمیته‌های ملی برای حضور در فرایند میراث جهانی یکی از ضعف‌های اساسی این فرایند محسوب می‌شود.

به‌طور مشخص برنامه‌ریزی بلندمدت در حوزه انتخاب و نامزدی آثار در ایران دیده نمی‌شود. این در حالی است که بسیاری از کشورهای مهم در حوزه میراث جهانی و تمدنی، طی برنامه‌ریزی‌های بلندمدت، نامزدهای حداقل ۵ سال آینده خود را مشخص می‌کنند و به صورت شفاف به اطلاع عموم می‌رسانند. از طرفی فرایند میراث جهانی در ایران یک فرایند از بالا به پایین است که مردم و ذی‌نفعان هیچ نقشی در این فرایند ندارند. این در حالی است که یکی از الزامات یونسکو، رضایت مردم محلی و

۱. کمیته ملی ایکوموس، کمیته ملی IUCN، کمیته ملی ایکوم.

۱۵. پیشنهادها برای اصلاح فرایند موجود انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران

۲- مطالعه جامع از خلأهای فهرست میراث جهانی ایران و تدوین سند چشم‌انداز میراث جهانی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

لازم است تا پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری به فوریت مطالعه‌ای در خصوص خلأهای فهرست میراث جهانی ایران براساس الگوی یونسکو صورت دهد که در آن نسبت به جبران کمبودهای آثار مورد نیاز با استفاده از انتخاب آثار نامزد اقدام لازم صورت گیرد و فهرستی از نیازها و اولویت‌ها در این خصوص تهیه گردد. همچنین لازم است تا نتایج مطالعه در قالب سند چشم‌انداز میراث جهانی، با تأکید بر سند آمایش سرزمینی، توزیع جغرافیایی آثار قابل ثبت، توجه به مناطق کمتر برخوردار و ظرفیت‌های توسعه گردشگری مبتنی بر میراث جهانی تدوین و به تصویب شورای عالی میراث فرهنگی و گردشگری برسد.

۳- امکان‌سنجی ثبت آثار موجود در فهرست موقت ایران و اصلاح این فهرست توسط پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری. فهرست موقت ایران به‌عنوان فهرست بالقوه ثبت میراث جهانی و نامزدهای آتی کشور، دارای نقص‌ها و ایرادات فراوان است. برخی از آثار ثبت شده در فهرست میراث جهانی همچنان در فهرست موقت حضور دارند. برخی از آثار چندبار در فهرست تکرار شده‌اند و در نهایت مهم‌ترین مسئله بسیاری از آثار با توجه به وضعیت حفاظتی و مدیریتی اساساً امکان ثبت در فهرست میراث جهانی ندارند. گفتنی است که با توجه به محدودیت‌های ثبت جهانی و امکان نامزدی تنها یک اثر در هر سال و با توجه به حضور ۱۵۹ اثر در فهرست موقت ایران، همین فهرست موجود نزدیک به ۶۰ سال زمان نیاز دارد تا به ثبت در فهرست میراث جهانی برسد.

۴- راه‌اندازی وب‌گاه مختص میراث جهانی ذیل سایت وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

بارگذاری کلیه اسناد مرتبط با میراث جهانی، اطلاع‌رسانی در مورد تصمیمات در خصوص انتخاب آثار و نامزدهای آتی ایران، اطلاع‌رسانی در خصوص تمام مراحل فرایند نامزدی تا ثبت آثار و اخذ نظرات عمومی پیرامون نامزدهای میراث جهانی ایران از طریق وب‌گاه مختص به میراث جهانی صورت پذیرد. آرشیو تهیه شده باید به‌صورت کامل در دسترس عموم قرار گیرد (به زبان‌های فارسی و انگلیسی).

■ پیشنهادات تقنینی

همان‌طور که در بررسی تطبیقی کشورهای موفق در زمینه میراث

بررسی‌ها نشان می‌دهد که هیچ‌گونه قانون مدون و تنظیم‌کننده در خصوص اقدامات مربوط به ثبت جهانی آثار کشور وجود ندارد، لذا می‌توان پیشنهادهای لازم برای اصلاح فرایند میراث جهانی را در دو بخش اجرایی و تقنینی به‌صورت زیر بیان کرد:

■ پیشنهادات اجرایی

۱- اصلاح ساختار انتخاب آثار در درون وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.

در حال حاضر فرایند انتخاب آثار بعد از گذشت سال‌ها توسط شورای ملی ثبت (در درون وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی) صورت می‌گیرد. شورای ملی ثبت که شورایی کاملاً درون‌سازمانی است وظیفه ثبت ملی آثار را نیز برعهده دارد. این درحالی است که وظایف میراث جهانی، از نوع بین‌بخشی است که همکاری دیگر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها را نیازمند است. از سویی جایگاه نهادهای غیرانتفاعی مرتبط با میراث جهانی از جمله کمیته‌های ملی نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی به‌صورت رسمی در شورای ملی ثبت وجود ندارد. از همین رو می‌توان این ساختار را به‌صورت زیر تعریف کرد:

- ایجاد یک شورای میراث جهانی زیر نظر معاونت میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی با حضور نمایندگان حقوقی و حقیقی به‌صورت زیر:

(الف) وزارت امور خارجه، وزارت کشور، سازمان محیط زیست و وزارت راه و شهرسازی (۴ حق رأی)،

(ب) معاون میراث فرهنگی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، مدیرکل ثبت و حریم آثار و حفظ و احیا میراث معنوی و طبیعی، مدیرکل حفظ و احیا بناها، محوطه‌ها و بافت‌های تاریخی، مدیرکل امور پایگاه‌های میراث ملی و جهانی (۴ حق رأی)،

(ج) یک سازمان مردم‌نهاد (با معرفی وزارت کشور و تأیید وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی)، نماینده کمیته ملی ایکوموس، نماینده کمیته ملی IUCN (۳ عضو بدون رأی)،

(د) دو عضو هیئت علمی دانشگاه‌های دولتی (یک نفر در حوزه میراث فرهنگی، یک نفر در حوزه میراث طبیعی) (۲ حق رأی)،

(ه) حضور ۱ معاون سابق میراث فرهنگی از وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (بدون حق رأی)،

(و) حضور ۱ مدیر ثبت جهانی در ادوار گذشته یا نمایندگان ایران در جلسات سالیانه کمیته میراث جهانی (بدون حق رأی).

جهانی نشان داده شد، بسیاری از این کشورها قوانین ملی مرتبط با میراث جهانی به تصویب رسانده‌اند که کلیه ساختار فرایند میراث جهانی و همچنین ساختار انتخاب آثار و نهاد متولی در آنها دیده شده است. لذا لزوم یک قانون ملی در راستای قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی بیش از پیش احساس می‌شود. از همین رو می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه داد:

۱- تدوین قانون ساماندهی و حمایت از میراث جهانی کشور با هدف تکمیل قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی با محوریت زیر:

الف) تقسیم کار و نگاهت‌نهادی دستگاه متولی در امر میراث جهانی از جمله انتخاب آثار، نامزدی آثار، مدیریت سایت‌های میراث جهانی،

ب) مشخص نمودن جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در فرایند انتخاب و ثبت میراث جهانی و ایجاد فضای مشارکتی برای برقراری تعامل پویا با مردم و مردمی‌سازی فرایند میراث جهانی،

ج) پیش‌بینی محل‌های درآمدی اختصاصی مرتبط با میراث جهانی و هزینه‌کرد آن در حفاظت از میراث جهانی و تهیه پرونده‌های نامزدی از همان محل،

د) ظرفیت‌سازی برای برقراری ارتباط منطقی بین ثبت جهانی و طرح‌های توسعه گردشگری با تأکید بر بهره‌برداری حفاظت‌محور.

۲- در جهت ساماندهی و هدایت اقدامات شورای میراث جهانی با تأکید بر سازوکار فعالیت شورا و نحوه انتخاب آثار، تبصره ذیل به بند «۳» ماده (۴) اهداف و وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی الحاق شود:

«دستورالعمل انتخاب آثار و فرایندهای اجرایی شورای میراث جهانی، با تأکید بر اولویت‌بندی و جبران کمبودهای موجود فهرست آثار نامزد، سه ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون، توسط وزارت میراث فرهنگی تهیه و به تصویب شورای عالی میراث

فرهنگی و گردشگری می‌رسد».

۳- پیگیری عضویت ایران در کمیته میراث جهانی توسط وزارت امور خارجه.

وزارت امور خارجه موظف خواهد بود با همکاری سفیر ایران در یونسکو و همچنین وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی نسبت به عضویت ایران در کمیته میراث جهانی اقدام کند. کلیه مذاکرات سیاسی و اعطای مشوق‌های لازم باید توسط وزارت امور خارجه صورت پذیرد. لذا تبصره زیر به بند «۱۸» ماده (۴) لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی الحاق می‌شود:

«وزارت امور خارجه مکلف است در جهت عضویت جمهوری اسلامی ایران در کمیته میراث جهانی و سایر کمیته‌های تخصصی مدنظر وزارت، اقدامات لازم را انجام دهد».

۴- تعریف نظام طبقه‌بندی آثار ملی برای انتخاب آثار نامزد میراث جهانی توسط وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی. از آنجا که آثار ملی کشور را می‌توان زیربنای معرفی آثار جهانی دانست، لذا لازم است تا نظام طبقه‌بندی مشخصی برای ارزش‌گذاری و دسته‌بندی آثار ملی مبتنی بر درج در فهرست میراث جهانی، تهیه شود تا فرایند انتخاب نامزدهای ثبت جهانی ساده‌تر و قابل نظارت گردد. لذا پیشنهاد می‌گردد تبصره «۴» بند «۳۰» ماده (۴) لایحه اهداف، وظایف و اختیارات وزارت میراث

فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی به شرح زیر اصلاح شود: «فرایند و ضوابط ثبت و تشخیص موارد مذکور این بند با تأکید بر نظام طبقه‌بندی آثار براساس معیارهای قدمت، موقعیت جغرافیایی، محدودیت، ارزشمندی، انحصار و توجه به دوره‌های تاریخی، با هدف برقراری ارتباط منطقی بین آثار ملی و آثار جهانی، ظرف ۶ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، به تصویب شورای عالی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی برسد».

- [1] World Heritage List. Retrieved January 1, 2020, from <https://whc.unesco.org/en/list/>
- [2] UNESCO., 1972, Convention Concerning The Protection of The World Cultural and Natural Heritage. In UNESCO (Issue November).
- [3] Frey, B. S., & Steiner, L., 2011, "World Heritage List: does it make sense?", International Journal of Cultural
- [4] Meskell, L., Liuzza, C., Bertacchini, E., & Saccone, D., 2015, "Multilateralism and UNESCO World Heritage: Decision-making, States Parties and political processes", International Journal of Heritage Studies, 21(5): 423–440. <https://doi.org/10.1080/13527258.2014.945614>
- [5] Stone, T., 2018, The Process of Selecting UNESCO World Heritage Sites. ODUMUNC 2018 Issue Brief
- [6] Weiss, T. G., 2012, What's Wrong With the United Nations and How to Fix it. London: Cambridge.
- [7] منزور تاراشتنا بن ارهتد. (راباشخ، یراهد. ن سحدمحم، ن اییلاط) یرامعمت ظافدج بیراتد. (1387). اکوی، و تهلیکوید.
- [8] SPAB History. Retrieved December 4, 2019, from <https://www.spab.org.uk/about-us/spab-history>
- [9] Treaties, States parties, and Commentaries - Hague Convention (IX) on Bombardment by Naval Forces, 1907. Retrieved December 4, 2019, from <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/220>
- [10] Elliott, M. A., & Schmutz, V. (2012). World heritage: Constructing a universal cultural order. *Poetics*, 40, 3, 256–277. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2012.03.003>
- [11] League of nations. (1923). Minutes of the second session- committee on intellectual co-operation. https://biblio-archive.unog.ch/Dateien/CouncilMSD/C-570-M-224-1923-XII_EN.pdf
- [12] The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments 1931. (1931). <https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>
- [13] Meskell, L. (2013). Challenging the Economic and Political Order of International Heritage Conservation. *Current Anthropology*, 54, 4, 483. <https://doi.org/10.1086/671136>
- [14] World Heritage List Nominations-Nomination process. Retrieved January 10, 2022, from <https://whc.unesco.org/en/nominations/>
- [15] UNESCO. (2011). Preparing World Heritage Nomination. Paris: UNESCO
- [16] UNESCO World Heritage Centre - Global Strategy. Retrieved December 30, 2019, from <https://whc.unesco.org/en/globalstrategy/>
- [17] Meskell, L. (2018). *A Future in Ruins: UNESCO, World Heritage, and the Dream of Peace*. Oxford University Press

گزیده سیاستی

فقدان شورای میراث جهانی در کشور و نبود برنامه مدون در کنار عدم عضویت کشور در کمیته جهانی میراث جهانی، مهم‌ترین چالش‌های ثبت میراث جهانی می‌باشد و برای رفع آن اصلاح ساختار انتخاب آثار، انجام مطالعه جامع از خلاءهای فهرست میراث جهانی ایران و تدوین سند چشم‌انداز این حوزه و امکان‌سنجی ثبت آثار موجود در فهرست موقت توصیه می‌گردد.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir